

LIU-IEI-FIL-A--13-01406--SE

Vikten av mänskliga rättigheter i EU:s rättsordning

- särskilt om företagens rätt till en rättvis rättegång vid kommissionens verkställande av konkurrensrätten

The Importance of Human Rights in the EU Legal Order

- the Companies' Right to a Fair Trial in the Commission's Competition Law Enforcement

Jasmin Aherdan

Masteruppsats 30 hp

Höstterminen/Vårterminen 2012/2013

Handledare: Elif Härkönen

SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen är att utreda innebörden av ett företags rätt till domstolsprövning och en rättssäker process enligt Europakonventionens artikel 6 och i rättighetsstadgans artiklar 41, 47 och 48. Målsättningen är att visa hur dessa rättigheter bedöms i EU-domstolen och Europadomstolen samt vilken betydelse de mänskliga rättigheterna har inom EU:s rättsordning. De mänskliga rättigheterna är ett rättsområde i ständig utveckling som startade med Europakonventionens skapelse efter andra världskriget. Även inom EU har skyddet för grundläggande rättigheter kommit att utvecklas genom EU-domstolens rättspraxis, vilket har gett upphov till rättighetsstadgan. Efter Lissabonfördragets ikraftträdande utgör mänskliga rättigheter en primärrätt inom EU och EU är även skyldig att ansluta sig till Europakonventionen, vilket ännu inte har skett. En anslutning skulle leda till en större rättssäkerhet för medlemsstaterna, men även en mer enhetlig bedömning av mål i EU-domstolen och Europadomstolen. Vad som emellertid måste hållas i åtanke, är de olika värdegrunder som EU respektive Europakonventionen bygger på.

Upprätthållandet av konkurrensrätten är ett av de viktigaste målen inom EU och kommissionen har därför getts vittgående befogenheter för att verkställa konkurrensreglerna. För företag som underkastas en av kommissionens konkurrensutredningar innebär befogenheterna dock en risk för att deras rätt till domstolsprövning och en rättssäker process inte respekteras. Företag har rätt att få sitt mål prövat av en domstol med full jurisdiktion som kan pröva sakfrågor såväl som rättsfrågor. De har även rätt till en oavhängig och opartisk domstol. Kommissionen uppfyller inte nyss nämnda krav varför det är viktigt att EU-domstolen grundligt överprövar kommissionsbeslut, någonting som idag inte alltid sker. Företagens rätt till en rättvis rättegång inkluderar bland annat rätten till ett kontradiktoriskt förfarande. Detta innebär att företagen har rätt att ta del av alla handlingar som kommissionen använder i målet, någonting som EU-domstolen har skapat ett skydd för genom rättspraxis. Företagen skall även åtnjuta en rätt mot självangivelse, en rätt som är väletablerad i Europadomstolens praxis. Tyvärr erbjuds inte ett motsvarande skydd för rätten mot självangivelse som för rätten att ta del av handlingar genom EU-rättspraxis. Det kan dock argumenteras att företag i konkurrensfall inte alltid bör erbjudas ett lika långtgående skydd för sina mänskliga rättigheter som individer, på grund av förstnämndas makt och vikten av att upprätthålla en fungerande, fri och rättvis konkurrens.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRKORTNINGAR

1	<u>INLEDNING</u>	1
1.1	PROBLEMBAKGRUND	1
1.2	PROBLEMFÖRMULERING	3
1.3	SYFTE	3
1.4	METOD OCH MATERIAL	3
1.5	AVGRÄNSNINGAR	5
1.6	DISPOSITION	6
2	<u>EUROPAKONVENTIONEN</u>	8
2.1	INLEDANDE ORD	8
2.2	EUROPAKONVENTIONEN	8
2.2.1	BAKGRUND	8
2.2.2	VEM SKYDDAS GENOM KONVENTIONEN OCH MOT VEM SKYDDAR DEN?	9
2.2.3	TOLKNINGEN AV EUROPAKONVENTIONEN	10
2.3	REGLERINGARNA I EUROPAKONVENTIONEN	11
2.3.1	ALLMÄNT	11
2.3.2	ARTIKEL 6 – RÄTT TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG	12
2.3.3	TILLÄMPNINGSOMRÅDE	13
3	<u>EU-RÄTTEN</u>	15
3.1	INLEDANDE ORD	15
3.2	LISSABONFÖRDRAGET	15
3.3	INSTITUTIONERNA	16
3.4	KOMMISSIONENS VERKSTÄLLANDE AV KONKURRENSBESTÄMMELSERNA	17
3.4.1	FÖRORDNING 1/2003	17
3.4.2	ÖVRIGA REGLERINGAR	18
3.5	RÄTTIGHETSSTADGAN	19
3.5.1	BAKGRUND OCH NUVARANDE STÄLLNING INOM EU	19
3.5.2	REGLERINGARNA I STADGAN	20
3.6	EU-RÄTTENS ALLMÄNNA PRINCIPER	22
4	<u>FÖRETAGENS RÄTT TILL DOMSTOLSPRÖVNING OCH TILL EN RÄTTSSÄKER PROCESS</u>	24

4.1	INLEDANDE ORD	24
4.2	RÄTTEN TILL DOMSTOLSPRÖVNING	24
4.2.1	TILLTRÄDE TILL DOMSTOL	24
4.2.2	ÖVERPRÖVNING AV ADMINISTRATIVA BESLUT	25
4.2.3	<i>MENARINI</i> -FALLET	26
4.2.4	FALLEN <i>KME</i> OCH <i>CHALKOR</i>	27
4.2.5	RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL DOMSTOLSPRÖVNING VID VERKSTÄLLANDET AV EU:S KONKURRENSRÄTT?	28
4.2.6	SAMMANFATTANDE SYNPKUNKTER	32
4.3	RÄTTEN TILL EN OAVHÄNGIG OCH OPARTISK DOMSTOL SOM UPPRÄTTATS ENLIGT LAG	34
4.3.1	INLEDNING	34
4.3.2	INNEBÖRDEN AV OAVHÄNGIGHET OCH OPARTISKHET	35
4.3.3	DOMSTOL	35
4.3.4	RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL EN OAVHÄNGIG OCH OPARTISK DOMSTOL SOM UPPRÄTTATS ENLIGT LAG?	36
4.3.5	SAMMANFATTANDE SYNPKUNKTER	38
4.4	RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG	40
4.4.1	INLEDNING	40
4.4.2	KONTRADIKTORISKT FÖRFARANDE	41
4.4.3	RÄTTEN MOT SJÄLVANGIVELSE	41
4.4.4	RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG?	43
4.4.5	SAMMANFATTANDE SYNPKUNKTER	47
5	<u>EU:S FÖRHÅLLANDE TILL EUROPAKONVENTIONEN</u>	49
5.1	INLEDANDE ORD OCH HISTORIK	49
5.2	<i>BOSPHORUS</i>-MÅLET	49
5.3	RELATIONEN MELLAN DOMSTOLARNA	50
5.3.1	MOTSTRIDIGA AVGÖRANDE	50
5.3.2	INBÖRDES TURORDNING	52
5.4	EU:S ALLMÄNNA RÄTTSPRINCIPER OCH EUROPAKONVENTIONEN	52
5.5	STADGANS RELATION TILL EUROPAKONVENTIONEN	53
5.6	EU:S ANSLUTNING TILL EUROPAKONVENTIONEN	54
5.6.1	INLEDNING	54
5.6.2	ARGUMENT FÖR EU:S ANSLUTNING TILL EUROPAKONVENTIONEN	55
5.6.3	PROBLEMATIK	55
5.7	SAMMANFATTANDE SYNPKUNKTER	56

KÄLLFÖRTECKNING

RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

FÖRKORTNINGAR

EU/Unionen	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen/ Konventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FEU	Fördraget om europeiska unionen
FEUF	Fördraget om europeiska unionens funktionssätt
Förordning 1/2003	Rådets förordning(EG) nr 1/2003 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna 81 och 82 i fördraget
Förordning 773/2004	Kommissionens förordning nr 773/2004 om kommissionens förfarande enligt artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget
Lissabonfördraget	Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen
Kommissionen	Europeiska kommissionen
Rådet	Europeiska unionens råd
SGR/Stadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
Wienkonventionen	Wienkonventionen om traktaträtten

1 INLEDNING

1.1 PROBLEMBAKGRUND

*”Mänskliga rättigheter är sådana grundläggande rättigheter som varje enskild anses kunna hävda gentemot det allmänna.”*¹ Sedan andra världskriget har de mänskliga rättigheterna fått en viktig ställning i världen. Till en början ansågs varje stat vara bäst lämpad för att ta hand om sina egna medborgare, men då Hitlertysklands grymhet motbevisade denna tanke ledde det till att Europakonventionen antogs. En stats brott mot enskildas rättigheter är därför numera även ett brott mot folkrätten, vilket skall leda till ansvar på internationell nivå.² Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) skapades med syftet att ena länderna i Europa och för att skydda enskildas rättigheter. *”Parterna skall garantera var och en, som befinner sig under deras jurisdiktion, de fri- och rättigheter som anges [...] i denna konvention”*. Detta stadgande återfinns i Europakonventionens första artikel. Sålunda kan även juridiska personer kräva att deras rättigheter skall respekteras.³ Anklagelser om brott mot konventionen bedöms av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen).

Lissabonfördragets ikraftträdande den 1 december 2009 innebar en stor förändring av de mänskliga rättigheternas status inom EU-rätten.⁴ I och med att EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna (SGR), som i mycket korresponderar med Europakonventionen, har blivit juridiskt bindande kan de mänskliga rättigheterna åberopas i större omfattning än vad som tidigare varit möjligt. Dessutom är det stadgat i artikel 6 i fördraget om den europeiska unionen (FEU) att EU skall ansluta sig till Europakonventionen, vilket innebär att konventionen blir bindande inte bara för medlemsstaterna utan även för EU:s institutioner. Rättigheterna i Europakonventionen är redan erkända av EU, men frågan är hur och om dessa faktiskt respekteras inom EU:s rättsordning.

¹ Fisher, *Mänskliga rättigheter* (2009), s. 13.

² Ibid.

³ Se närmare förklaring avseende juridiska personers rättigheter i avsnitt 2.1.2. När det i uppsatsen refereras till företag menas sådana som utgör en juridisk person.

⁴ Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen, undertecknat i Lissabon den 13 december 2007. Se avsnitt 3.2 avseende Europeiska gemenskapens övergång till Europeiska unionen.

Sättet på vilket konkurrensrätten i EU verkställs har varit föremål för många protester relaterade till de grundläggande fri- och rättigheterna. Särskilt ifrågasätts de vittgående befogenheter som kommissionen, genom förordning 1/2003, getts vid utredningen av ett konkurrensärende.⁵ Konkurrensrätten existerar för att förhindra att företag begränsar eller snedvrider konkurrensen på den fria marknaden, på ett sätt som hindrar den från att fungera optimalt.⁶ Artiklarna 101 och 102 i fördraget om EU:s funktionssätt (FEUF) reglerar vilka förfaranden som är förbjudna inom konkurrensrätten i EU. Ett företag som fälls för en överträdelse av något av förbuden i artiklarna 101 och 102 riskerar – förutom att åläggas att upphöra med överträdelsen – omfattande böter som maximalt kan uppgå till 10 % av varje berört företags föregående räkenskapsårs sammanlagda omsättning.⁷ Intressekonflikten mellan att upprätthålla en optimal konkurrens på marknaden och att respektera de grundläggande rättigheterna skapar en del svårigheter i bedömningen av sådana fall där ett företag överklagar en dom på grund av att dess grundläggande rättigheter har blivit kränkta. Huruvida kommissionens utredningar av konkurrensöverträdelser respekterar företagets rätt till en rättvis rättegång har varit föremål för debatt under lång tid. Hittills har klagomål angående kommissionens verkställande av konkurrensreglerna dock inte haft någon stor inverkan på EU:s utövande.⁸

I Europakonventionens artikel 6, samt i artiklarna 41, 47 och 48 i SGR, stadgas rätten till en rättvis rättegång, vilken innefattar garantier som kommissionen under konkurrensutredningar inte alltid respekterar. Bland annat har sättet som kommissionen samlar material på skapat debatt på grund av tveksamheten inför om det respekterar rätten mot självangivelse som ingår i rätten till en rättvis rättegång. Det största frågetecknet kretsar dock kring den kritiserade och omdiskuterade omständigheten att kommissionen, i konkurrensutredningarna, har rollen som lagstiftare, polis, utredare, åklagare, domare och jury med Europeiska unionens domstol (EU-domstolen) som enda översynsinstitut.⁹ Frågan blir här om rätten till en rättvis rättegång kan respekteras eftersom en anklagad har rätten att höras inför en *domstol*, vilket kommissionen knappast kan definieras som enligt de kriterier som ställs av Europakonventionen. Rätten till en rättvis rättegång innefattar vidare en rätt till en oavhängig och opartisk domstol, vilket även det är tveksamt om kommissionen kan uppfylla med tanke på dess alla roller.

⁵ Rådets förordning(EG) nr 1/2003 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna 81 och 82 i fördraget.

⁶ Jones & Sufrin, *EU Competition Law* (2009), s. 1 f.

⁷ Artikel 23.2, förordning 1/2003.

⁸ Bronckers & Vallery, *Business as usual after Menarini?* (2012), s. 44.

⁹ Jones & Sufrin, s. 1037 f.

1.2 PROBLEMFÖRMULERING

Vad innebär den rätt till domstolsprövning och en rättssäker process som företag skall åtnjuta vid kommissionens verkställande av konkurrensrätten? På vilket sätt bedöms principerna av nyss nämnda rättighet i EU-domstolen och i Europadomstolen för ett företag som underkastats en av EU-kommissionens konkurrensutredningar?

1.3 SYFTE

Min målsättning är att kunna visa hur viktiga de mänskliga rättigheterna är inom EU och om Lissabonfördraget har förändrat hur de mänskliga rättigheterna skall tolkas inom EU-rätten. En av de rättigheter som är av störst betydelse för konkurrensrätten är företagets rätt till domstolsprövning och en rättssäker process, som stadgas i Europakonventionens artikel 6 samt i stadgans artiklar 41, 47 och 48. Jag vill undersöka vilka rättigheter som ingår i Europadomstolens tolkning av artikel 6 och se om dessa respekteras inom EU-rätten, antingen genom regleringarna i stadgan eller genom EU-domstolens tolkning av EU:s allmänna rättsprinciper. Jag avser även behandla EU:s relation till Europakonventionen och vilken betydelse en anslutning av EU till konventionen kan ha.

1.4 METOD OCH MATERIAL

För att kunna uppnå syftet med uppsatsen och finna ett svar på problemet avser jag använda mig av de rättskällor som nyttjas inom EU. EU:s primära rättskällor består av de grundläggande fördragen, tilläggsfördragen för EU, protokoll som bifogas grund- eller tilläggsfördragen samt medlemsstaternas anslutningsfördrag till EU. Främst kommer jag att använda mig av Lissabonfördraget, vilket innefattar FEU, FEUF och SGR, för att bedöma vilka regler som är tillämpliga på frågeställningen. EU:s sekundära rättskällor består av unilaterala rättsakter och avtal, däribland förordningar, direktiv, beslut, yttranden, rekommendationer, vit- och grönböcker. Bland sekundära rättskällor ingår även internationella avtal mellan EU och olika organisationer. Jag skall behandla aktuella förordningar, främst förordning 1/2003 samt förordning 773/2004.¹⁰ Den sista kategorin av EU:s rättskällor är de subsidiära rättskällorna vilka innefattar internationell rätt (folkrätt) och allmänna rättsprinciper, utöver EU-domstolens rättspraxis. Europakonventionen är idag en del av EU:s subsidiära rättskällor. Jag kommer använda mig av Europakonventionen och EU:s allmänna rättsprinciper. Viktigt för att förstå hur EU:s regleringar samt Europakonventionen

¹⁰ Kommissionens förordning nr 773/2004 om kommissionens förfarande enligt artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget.

har tillämpats på olika fall blir självklart rättspraxis från både Europadomstolen och EU-domstolen. Slutligen anser jag det viktigt att undersöka vad experter på området har för syn på hur de mänskliga rättigheterna respekteras i dagsläget och hur de anser att de olika reglerna som är aktuella för frågeställningen skall tolkas.

Både Lissabonfördraget och Europakonventionen utgör traktater, vilket innebär att Wienkonventionen om traktaträtten blir tillämplig. I Wienkonventionens artikel 31 stadgas att *"[e]n traktat skall tolkas ärligt i överensstämmelse med den gängse meningen av traktatens uttryck sedda i sitt sammanhang och mot bakgrunden av traktatens ändamål och syfte"*. En teleologisk metod skall således tillämpas vid tolkningen av traktat, det vill säga att en ändamålsenlig tolkning skall göras. Även förarbeten och omständigheter som förelåg vid traktatets ingående kan användas för att tolka traktater, men endast i begränsad omfattning.¹¹ Exempelvis kan förarbeten användas för att bekräfta den tolkning som gjorts enligt artikel 31, eller när en tolkning enligt artikel 31 leder till en tvetydighet eller oklarhet. Europakonventionen har flera gånger beskrivits som ett levande instrument som måste tolkas *"i ljuset av de förhållanden som råder i dagsläget"*¹². Det vill säga att konventionen skall tolkas i ljuset av samhällsutvecklingen och förändringar i rättsuppfattningen i konventionsstaterna. Denna utgångspunkt är viktig eftersom den innebär att betydelsen av reglerna kan komma att förändras över tiden. Det innebär även att omständigheter vid konventionens ingående inte bör ges alltför mycket tyngd. För min analys har Europadomstolens uttalande betydelse eftersom jag undersöker ett skydd som har vuxit fram med tiden och som kan komma att bli mer omfattande. Vid tolkningen av traktater skall hänsyn även tas till praxis som demonstrerar enighet mellan parterna angående tolkningen. Det är viktigt att hålla i åtanke att praxis från EU-domstolen är bindande för alla medlemsstater, medan praxis från Europadomstolen endast utgör bindande rätt för parterna i det enskilda målet. Praxis från båda domstolarna är dock viktiga källor för att förstå lagreglerna och hur dessa skall tolkas. EU:s allmänna rättsprinciper kan användas för att tolka gällande rätt och utgör mer varaktiga regler som härstammar från rättspraxis.¹³

Genom undersöka och förklara de rättskällor som jag förklarat ovan, bygger jag en grund att stå på för att sedan kunna analysera och formulera åsikter om dagens rättsläge och om

¹¹ Wienkonventionen, art. 32.

¹² Case *Soering v. UK*, ECHR (07 July 1989), punkt 102. Se närmare om detta i avsnitt 2.1.3.

¹³ EU:s allmänna rättsprinciper förklaras närmare i avsnitt 3.5.

framtiden. Jag ämnar dra slutsatser och analysera fakta utifrån ovanstående tolkningsmetoder. Det är således det bakomliggande syftet och ändamålet av regleringarna som skall hållas i åtanke när jag argumenterar för hur företagens mänskliga rättigheter tolkas i de olika rättsordningarna. Det är även av lika stor vikt att tolka regleringarna med dagens samhällsvärderingar och utvecklingen av rättsuppfattningarna i åtanke. De mänskliga rättigheternas framfart ökar i takt med att Europas syn på hur dessa skall respekteras ständigt utvecklas. Eftersom de mänskliga rättigheterna har haft en relativt kontroversiell roll, tror jag att åsikter inom rättsområdet kan tillåtas vara mer vågade än i andra rättsområden.¹⁴ Gränsen mellan rätt och rättvisa är inom detta område tunn och svårförstådd, men i Europa är regleringarna tillräckligt klara för att man åtminstone skall kunna börja dra en gräns mellan vad som är rätt och fel i en juridisk aspekt (till skillnad från en etisk).¹⁵

1.5 AVGRÄNSNINGAR

Jag avser inte behandla EU:s konkurrensregler, det vill säga de regler som behandlar själva konkurrensöverträdelsen och som leder till undersökningen eller fallet i fråga. Anledningen till denna avgränsning är att jag inte anser det vara viktigt för frågeställningen i min uppsats att behandla själva överträdelsen.

Även om jag anser det viktigt att ta upp alla skyddsregler för ett företag i ett konkurrensrättsärende kommer jag endast gå djupare in på de speciella regler som tas upp i frågeställningen, vilket vill säga företagets rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen samt artiklarna 41, 47 och 48 i SGR. Eftersom dessa artiklar innehåller ett stort antal rättigheter begränsar jag mig till att behandla vissa specifika rättigheter som ingår i nämnda artiklar. Dessa är rätten till domstolsprövning, rätten till en oavhängig och opartisk domstol och rätten till en rättvis rättegång (mer specifikt rätten till ett kontradiktoriskt förfarande och rätten mot självangivelse). Anledningen till denna avgränsning är att kunna behandla frågeställningen så effektivt och djupgående som möjligt.

Eftersom kommissionen ibland använder sig av de nationella konkurrensmyndigheterna för att utföra inspektioner behandlas även fall där inte kommissionen i sig har utfört en inspektion

¹⁴ Som exempel kan nämnas åsidosättandet av suveränitetsprincipen för att skydda individers mänskliga rättigheter i en annan stat. Suveränitetsprincipen innefattar *"de regler om icke-inblandning och respekt för territoriell suveränitet som värnar om staternas självständighet gentemot varandra och deras exklusiva rätt till offentlig maktutövning inom det egna territoriet"* (Nationalencyklopedin).

¹⁵ Med Europa menas här EU och Europakonventionen.

eller dömt i ett fall av en konkurrensöverträdelse. Jag vill dock klargöra att jag endast behandlar de EU-rättsliga reglerna som aktualiseras vid ovan nämnda inspektioner och avgöranden. Nationell rätt kommer därmed inte behandlas, detta för att öka klarheten i uppsatsen.

Gryningsräder är ett väldigt omdiskuterat och kritiserat instrument som dock är till en stor hjälp för kommissionen vid en konkurrensutredning. Många av de skyddsregler som omfattas av artikel 6 i Europakonventionen aktualiseras vid gryningsräder, exempelvis sekretess mellan advokat och klient. Jag anser dock att det inte finns tid eller utrymme för att behandla gryningsräder i uppsatsen och därför utesluter jag dessa.

Läsaren förutsätts ha tillräckliga kunskaper för att kunna förstå vad en traktat är, såsom Europakonventionen och EU-fördragen. Även om jag förklarar vissa grundläggande principer, exempelvis proportionalitetsprincipen, förutsätts läsaren veta hur EU fungerar i stort och dess historik. Jag kommer inte heller förklara EU-fördragets roll annat än vad som rör uppsatsämnet, det vill säga mänskliga rättigheter och rätten till en rättvis rättegång för företag. Viss historik och grundläggande fakta om Europakonventionen förklaras med anledning av affärsjuristers begränsade kunskap av mänskliga rättigheter, men jag avser inte behandla Europakonventionen i sin helhet. Endast de regleringar rörande Europakonventionen som är relevanta för uppsatsämnet diskuteras. Hur de mänskliga rättigheterna i Europakonventionen och i EU-rätten behandlas i nationell rätt, eller påverkar nationella myndigheter och liknande frågor ryms heller inte inom ramen för denna uppsats.

1.6 DISPOSITION

För att läsaren skall kunna få en djupare förståelse för uppsatsämnet anser jag det viktigt att förklara bakgrunden till de mänskliga rättigheterna inom Europa och hur dessa har utvecklats fram till idag, både genom EU och genom Europakonventionen. Av denna anledning är de två inledande kapitlen i uppsatsen dedikerade till att ge läsaren en bakgrund till och en förståelse för de regelsystem som är aktuella för uppsatsämnet, det vill säga Europakonventionen och EU-rätten. I kapitel 2 ges en bakgrund till Europakonventionen, vartefter jag förklarar hur nämnda regelverk skall tolkas. Kapitlet avslutas med en presentation av artikel 6 i Europakonventionen och dess tillämpningsområde. Därefter, i kapitel 3, förklaras Lissabonfördraget, EU:s institutioner och domstolar samt EU-regleringar som kan vara av vikt. I samma kapitel behandlas även kommissionens befogenheter vid misstänkta

konkurrensöverträdelser, SGR och EU-rättens allmänna principer. Efter de inledande avsnitten fördjupas uppsatsen i kapitel 4. Här behandlas företagets rätt till en rättvis rättegång i konkurrensrätt och vilka skyddsregler och/eller principer som kan åberopas till stöd för denna rätt. I detta sist nämnda avsnitt berör jag praxis från Europadomstolen och EU-domstolen för att se hur de mänskliga rättigheterna tolkas. I slutet av varje delavsnitt finns sammanfattande slutsatser där min analys sker. I kapitel 5 redogör jag för EU:s relation till Europakonventionen och eventuell problematik som kan uppstå i relationen mellan de två regelverken och domstolarna. I detta avsnitt förs även en diskussion om EU:s eventuella framtida anslutning till Europakonventionen. Kapitel 5 är viktigt för förståelsen av de mänskliga rättigheternas framtida roll inom EU och avslutas med en analys. Slutligen sammanfattar jag mina tankar och betraktelser i en slutsats i kapitel 6.

2 EUROPAKONVENTIONEN

2.1 INLEDANDE ORD

I detta kapitel introduceras det internationella rättsinstrument till skydd för de mänskliga rättigheterna som Europakonventionen utgör, tillsammans med Europarådet och Europadomstolen. Först ges en kort bakgrund till hur detta rättsinstrument kom till, vad det består utav samt hur det fungerar. Sedan nämns några centrala tolkningsprinciper för att ge en förståelse för varför reglerna i konventionen tolkas som de gör. Därefter presenteras först några av de artiklar i Europakonventionen som är relevanta i konkurrensärenden och slutligen behandlas artikel 6 närmare, genom att dess innehåll och tillämpningsområde förklaras.

2.2 EUROPAKONVENTIONEN

2.2.1 BAKGRUND

År 1949, efter de två världskrigen, bildades Europarådet med syftet att verka för ett samarbete och en större förståelse mellan länderna i Europa.¹⁶ Rådet består idag av 47 medlemsländer som tillsammans arbetar för att värna om demokrati, respekt för de mänskliga rättigheterna och rättsstatens principer.¹⁷ År 1950 antogs Europakonventionen och idag används den främst till att bekämpa specifika brott mot de mänskliga rättigheterna som sker i de länder som redan delar, eller som har engagerat sig i att närma sig, de politiska traditioner, ideal, friheter, och rättsstatsprincipen som konventionen står för. Europakonventionen trädde i kraft år 1953 och har ratificerats av alla 47 medlemsländer. Fler rättigheter har introducerats genom tilläggsprotokoll till konventionen och dessa är bindande för de länder som ratificerat dem. Europakonventionen är uppdelad i två rättighetsområden, civila och politiska rättigheter samt ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De förstnämnda ges störst skydd och anledningen till detta var framför allt behovet av att ta fram en kort, okontroversiell text som de olika ländernas regeringar kunde anta på en gång. Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter var problematiska och lämnades i mycket till ett senare skede, vilket nu har resulterat i den europeiska sociala stadgan.¹⁸

För att främja upprätthållandet av Europakonventionen har alla som anser att en rättighet kränkts möjlighet föra en talan i Europadomstolen. I artikel 33 regleras mål mellan stater och i

¹⁶ Cameron, *An Introduction to the European Convention on Human Rights* (2011), s. 35 f.

¹⁷ Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter: Vem gör vad/Europarådet.

¹⁸ Harris, O'Boyle & Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights* (2009), s. 1 ff.

artikel 34 enskilda klagomål. I sistnämnda artikel stadgas det att "[d]omstolen får ta emot klagomål från enskilda personer, ickestatliga organisationer eller grupper av enskilda personer" som anser att deras rätt enligt konventionen har blivit kränkt. Alla ansökningar behandlas av Europadomstolen som sedan bedömer om ett avgörande skall ske i saken. Om en dom meddelas utgör den bindande internationell rätt för staten, och en parts verkställande av domen granskas av Europarådets ministerkommitté.¹⁹

2.2.2 VEM SKYDDAS GENOM KONVENTIONEN OCH MOT VEM SKYDDAR DEN?

Den omständigheten att företag kan åtnjuta ett skydd för sina mänskliga rättigheter kan utläsas direkt ur Europakonventionens text. I artikel 1 (1), protokoll 1, regleras skyddet för egendom: "[v]arje fysisk eller juridisk person skall ha rätt till respekt för sin egendom".²⁰ Det faktum att andra rättigheter i konventionen saknar denna precisering av att juridiska personer skall omfattas av skyddet behöver inte betyda att de endast skall tillämpas på fysiska personer.²¹ Alla enskilda som befinner sig inom en konventionsstats jurisdiktion, det vill säga fysiska såväl som juridiska personer, åtnjuter konventionens skydd och det är staternas skyldighet att garantera detta skydd.²² Termen "alla" återkommer regelbundet i konventionens bestämmelser, vilket torde kunna inkludera företag, inte minst på grund av ovan nämnda bestämmelse i artikel 34.²³ Faktum är att tidigare utkast av Europakonventionen visar att juridiska personer egentligen alltid var tänkta att inkluderas i de rättigheter som stadgas.²⁴ Vissa bestämmelser kan dock, av logiska anledningar, endast fysiska personer ta del av, som exempelvis rätten till liv.²⁵ En annan omständighet som bekräftar att företag kan åtnjuta mänskliga rättigheter är att de räknas i den skara som får klaga till Europadomstolen, i egenskap av icke-statlig organisation.²⁶ En icke-statlig organisation behöver inte vara ideell.

Konventionens skydd gäller mot det allmänna, exempelvis domstolar, myndigheter och statliga organ. Den sträcker sig inte till att skydda mot enskilda vars handlingar inskränker

¹⁹ Europadomstolen för mänskliga rättigheter: *50 frågor om domstolen*, s. 6 ff.

²⁰ Protokoll till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Paris, 20.III.1952).

²¹ Emberland, *The Human Rights of Companies* (2006), s. 3.

²² Artikel 1, Europakonventionen.

²³ Emberland, s. 4. Se avsnitt 2.1.1 angående art. 34.

²⁴ Emberland, s. 4. Även om termen "juridisk person" inte kom med i den slutgiltiga versionen finns det inget i förarbetena som tyder på att man ämnade begränsa tillämpningsområdet. Se Nijhoff, *Collected Editions of the "Travaux Préparatoires"*, s. 298.

²⁵ Fisher, s. 49 f.

²⁶ Europadomstolen för mänskliga rättigheter: *50 frågor om domstolen*, s. 6.

andra enskildas rättigheter, men om det allmänna uppvisar en passivitet inför sådana handlingar kan det allmänna göra sig skyldigt till brott mot konventionen.²⁷

2.2.3 TOLKNINGEN AV EUROPAKONVENTIONEN

Tolkningen av Europakonventionen är Europadomstolens uppgift.²⁸ Europakonventionen är en traktat och skall därför tolkas i enlighet med Wienkonventionen. Det är framför allt en teleologisk tolkning av Europakonventionen som skall göras, det vill säga att det bakomliggande syftet och ändamålet skall ha störst betydelse.²⁹ Ändamålet med Europakonventionen har generellt nämnts som skyddet för individuella mänskliga rättigheter samt upprätthållandet och främjandet av de ideal och värderingar som finns i ett demokratiskt samhälle.³⁰ Europadomstolen har förklarat att Europakonventionen är ett levande instrument som måste tolkas i ljuset av de förutsättningar som existerar vid den aktuella tidpunkten.³¹ Det är alltså inte de standarder som var acceptabla i det europeiska samhället vid skapandet av konventionen som är avgörande, utan de värderingar som finns idag. Exempelvis har domstolen funnit att positiva skyldigheter kan existera för staterna genom vissa regleringar i konventionen, vilka kan ses som antingen upptäckten av skyldigheter som alltid var implicita i de berörda rättigheterna eller som ett tillskott av nya skyldigheter för staterna.³²

En viktig princip vid tolkningen av rättigheterna som stadgas i Europakonventionen är proportionalitetsprincipen. I fallet *Soering* förklarade Europadomstolen att det i hela konventionen medföljer ett sökande efter en rättvis balans mellan begäran av det allmänna intresset för samhället och kravet på skyddet för individens grundläggande rättigheter.³³ Denna nämnda balans uppnås genom beaktandet av proportionalitet. I fallet kvarhölls en tysk medborgare, Soering, i ett brittiskt häkte i avvaktan på utvisning till USA där han var anklagad för mord. Det existerade en verklig risk för att Soering i USA skulle dömas till dödsstraff och han gjorde därför gällande att en utvisning skulle bryta mot bl.a. artikel 3 i Europakonventionen. Han menade att han under väntan på avrättning skulle utsättas för tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling genom *death row*-fenomenet.³⁴ Europadomstolen

²⁷ Ibid, s. 50.

²⁸ Europadomstolen för mänskliga rättigheter: *50 frågor om domstolen*, s. 1.

²⁹ Wienkonventionen om traktaträtten, art. 31.

³⁰ Case *Soering v. UK*, ECHR (07 July 1989), punkt 87. Detta bekräftas även i Europakonventionens inledning.

³¹ Case *Tyler v. UK*, ECHR (25 April 1978), punkt 31.

³² Harris, O'Boyle & Warbrick, s. 5 ff.

³³ *Soering v. UK*, punkt 89.

³⁴ *Death row*-fenomenet åsyftar till de omänskliga effekter som att leva en förlängd period i *death row* (de amerikanska fängelseavdelningar där dödsdömda sitter i väntan på avrättning) innebär. Soering menade bland

ansåg att en utvisning till USA skulle vara oproportionerlig eftersom syftet med utvisningen kunde uppnås på ett annat sätt och som skulle innebära ett mindre intensivt lidande. Proportionalitetsprincipen kan aktualiseras inom områden där konventionen uttryckligen tillåter begränsningar av en rättighet, exempelvis artikel 8 där staten kan åberopa att en begränsning, med hänsyn till vissa publika intressen, är nödvändig i ett demokratiskt samhälle.³⁵ Begränsningen måste således vara ”*proportionerlig till det legitima mål som eftersträvas*”³⁶.

En viss bedömningsmarginal har lämnats åt staterna när dessa vidtar lagstiftningsmässiga, administrativa eller rättsliga åtgärder inom ramen för Europakonventionen. Åtgärderna underkastas dock en viss ”europeisk övervakning”. Anledningen till att denna bedömningsmarginal ges åt staterna är att de oftast har bättre insyn och förståelse än en internationell domare för att ge en åsikt om hur en åtgärd skall utformas.³⁷ Doktrinen om staternas bedömningsmarginal används bl.a. då artiklar begränsas, såsom beskrivs ovan vid proportionalitetsprincipen. Hur stor bedömningsmarginal en stat har beror på sammanhanget. Doktrinen återspeglar konventionens subsidiära roll vid skyddet av de mänskliga rättigheterna; det främsta ansvaret för detta skydd har konventionens kontrakterande parter.³⁸

2.3 REGLERINGARNA I EUROPAKONVENTIONEN

2.3.1 ALLMÄNT

Några av de regleringar i konventionen som är relevanta för konkurrensrätten är artikel 6, artikel 8 och artikel 13. Artikel 6 behandlar rätten till en rättvis rättegång och stadgar bland annat att domstolen skall vara oavhängig och opartisk samt att den anklagade skall ha rätt att försvara sig. I artikel 8 regleras rätten till skydd för privatliv, hem och korrespondens. I fallet *Niemietz* visade Europadomstolen att vissa av artiklarna i Europakonventionen kan bli aktuella för såväl fysiska som för juridiska personer.³⁹ I målet behandlades juristen Niemietz rätt till skydd för hem- och privatliv efter en genomsökning av hans advokatbyrå. Att utesluta ett skydd för en individs arbetsplats och yrkesverksamhet från rätten i artikel 8 skulle, enligt

annat att den långa tiden mellan domen och avrättningen, den minimala (eller obefintliga) kontakten med andra dömda och den begränsade friheten under tiden som man lever i väntan på en konstant närmande avrättning, utgjorde element av nämnda fenomen som var att likställas med tortyr.

³⁵ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 10.

³⁶ Case *Handyside v. UK*, ECHR (07 December 1976), punkt 49.

³⁷ *Handyside v. UK*, punkt. 48 f.

³⁸ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 11 ff.

³⁹ Case *Niemietz v. Germany*, ECHR (16 December 1992), punkt 27 ff.

domstolen, innebära en ojämlig behandling för personer i olika yrkesgrupper. I artikel 13 regleras rätten till ett effektivt rättsmedel. Effektivitetsprincipen slogs fast i *Airey* och innebär att konventionen skall säkerställa fri- och rättigheter med reellt innehåll, och skyddet för dessa måste vara praktiskt och effektivt.⁴⁰

2.3.2 ARTIKEL 6 – RÄTT TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG

Artikel 6 i Europakonventionen är den artikel som åberopas mest vid Europadomstolen, och i den stadgas att:⁴¹

1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från rättegången eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver det eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättsvisans intresse.

2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.

3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter:

- a. att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,
- b. att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,
- c. att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättsvisans intresse så fordrar,
- d. att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas emot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,
- e. att utan kostnad bistås av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som används i domstolen.

Artikel 6 är betydelsefull i Europakonventionen, både på grund av den rätt som stadgas däri, men också på grund av den stora mängd ansökningar härrörande ur den som Europadomstolen tar emot och den praxis som på så sätt har skapats.⁴² Europadomstolen är noga med att markera att domstolen inte skall ses som en ”fjärde instans”, det vill säga en sista möjlighet till att överklaga en nationell dom. Dess uppgift är endast, gällande artikel 6, att bedöma om en process i sin helhet varit rättvis och förenlig med de specifika garantier som stipuleras i konventionen. Att hantera *errors of fact or law* som en nationell domstol påstås ha begått är inte Europadomstolens funktion, förutom när den nationella domstolen genom sitt

⁴⁰ Case *Airey v. Ireland*, ECHR (09 October 1979), punkt 24.

⁴¹ Europadomstolen för mänskliga rättigheter: *50 frågor om domstolen*, s. 1.

⁴² Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 201.

agerande har kränkt en fri- eller rättighet som stadgas i konventionen.⁴³ Rätten till en rättvis rättegång innebär dock endast en processuell garanti och det finns ingen garanti för att domen skall vara rättvis.⁴⁴ Det finns däremot vissa begränsningar i hur en nationell domstol får döma och huruvida ett domslut är rättvist kan komma att bedömas i enlighet med artikel 6 i situationer då en dom varit godtycklig eller uppenbart oskälig.⁴⁵

Artikel 6 i Europakonventionen har getts ett vitt tillämpningsområde, något som från början inte var förväntat. Genom artikeln kontrolleras rättegångar, men även vissa processer som sker före rättegången samt vissa överklaganden. Artikel 6 kan även tillämpas på vissa disciplinära och administrativa beslut, vilket ger ett högre skydd men även en svårighet vid tolkningen av regeln, som egentligen skrevs för en ”klassisk” domstol. Ett krav som har uppställts vid tillämpningen av artikel 6 är att det vid administrativa beslut som påverkar någons civila rättigheter och skyldigheter skall finnas en möjlighet att överklaga eller att få beslutet rättsligt prövat av en domstol.⁴⁶

2.3.3 TILLÄMPNINGSOMRÅDE

2.3.3.1 INLEDNING

Artikel 6 (1) behandlar den generella rätten till en rättvis rättegång och är tillämplig både i civilmål som i brottmål. Artikel 6 (2) och 6 (3) tar endast sikte på brottmål och består av särskilda uttryck av eller komplement till den generella regeln. En svårighet som uppstår vid tillämpningen av artikel 6 är distinktionen mellan civilmål och brottmål i förhållande till artikelns ändamål. Europadomstolen kan nämligen avvisa ett fall på grund av oförenlighet *rationae materiae*, det vill säga att det som framställs inte är förenligt med konventionens bestämmelser. Exempelvis kan detta ske när klagan grundar sig på artikel 6 (2) och det inte anses utgöra ett brottmål.⁴⁷ Artikel 6 i Europakonventionen skall ses som en helhet, alla krav som ställs däri skall vara uppfyllda. Detta innebär att vissa delar av artikeln kan vara beroende av varandra, exempelvis måste rätten till försvar uppfyllas för att oskyldighetspresumtionen skall kunna respekteras.⁴⁸

⁴³ Case *García Ruiz v. Spain*, ECHR (21 January 1999), punkt. 28.

⁴⁴ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 14.

⁴⁵ Ibid, s. 202.

⁴⁶ Ibid, s. 329.

⁴⁷ Europadomstolen: *Key case law issues: Compatibility Ratione Materiae, Article 6 (Notion of ‘criminal charge’)*. Se även Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis* (2012), s. 30 f.

⁴⁸ Case *Artico v. Italy*, ECHR (13 May 1980), punkt 33.

2.3.3.2 BROTTMÅL

Artikel 6 i Europakonventionen blir tillämplig i två fall. Det första fallet är när det finns en anklagelse om ett brott. För att hindra att staterna undviker vissa ord och uttryck för att gå runt regeln i artikel 6 samt för att få en enhetlig tillämpning av konventionen, har ordet brott getts en självständig betydelse enligt Europakonventionen.⁴⁹ I Europadomstolens praxis har det fastslagits vissa principer, kända som *Engel*-kriterium, för identifieringen av om utredningen skall anses röra ett brott.⁵⁰ Kriterierna är (1) klassificeringen av överträdelsen i nationell lag, (2) typen av överträdelse och (3) det möjliga (inte aktuella) straffet för överträdelsen. Om överträdelsen har klassificerats som ett brott i nationell lag blir hela artikel 6 automatiskt tillämplig.⁵¹ När så inte är fallet aktualiseras de två andra kriterierna, vilka kan tillämpas antingen tillsammans eller var för sig.⁵²

2.3.3.3 CIVILA RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER

Det andra fallet när artikel 6 blir tillämplig är när någons civila rättigheter och skyldigheter skall fastställas. Även om Europadomstolen hittills varit motvillig till att ge en generell definition av civila rättigheter och skyldigheter finns vissa riktlinjer att följa. En reell och seriös tvist rörande rättighetens omfattning måste föreligga mellan parterna.⁵³ Det måste dessutom vara tal om en rättighet som har sin grund i den nationella rätten. Det är således inte möjligt att begära rätten till en rättvis rättegång för att kräva en rättighet som är påhittad. Däremot är det tillräckligt att någon på rimliga grunder kan hävda att denne har en sådan rättighet.⁵⁴ Europadomstolen har visat att en rättighet kan existera även om staten motsäger sig detta, varför det inte alltid är lätt att veta om en rättighet eller skyldighet verkligen existerar.⁵⁵ Slutligen måste det vara tal om en civil rättighet,⁵⁶ vilket inte alla rättigheter i Europakonventionen är. Uttrycket civil skall, precis som ovan vid brott, ges en autonom betydelse och således tolkas lika i alla konventionsstater.⁵⁷ Dessutom finns det rättigheter som inte är civila men som ändå faller in under artikel 6. Det är egentligen endast genom att studera Europadomstolens praxis som det blir klart vad som är och inte är en civil rättighet.⁵⁸

⁴⁹ Case *Adolf v. Austria*, ECHR (26 mars 1982), punkt 30.

⁵⁰ Case *Engel and others v. Netherlands*, ECHR (8 June 1976), punkt 82 f.

⁵¹ Europadomstolen: *Key case law issues: Compatability Ratione Materiae, Article 6*, s. 2 (punkt 5).

⁵² Cases *Ezeh and Connors v. UK*, ECHR (9 October 2003), ECHR, punkt 86; *Lutz v. Germany*, ECHR (25 August 1987), punkt. 55; *Öztürk v. Germany*, ECHR (21 February 1984), punkt 54.

⁵³ Cameron, s. 97.

⁵⁴ Case *M.S. v. Sweden*, ECHR (27 August 1997), punkt 47.

⁵⁵ Case *Allan Jacobsson v Sweden*, ECHR (25 October 1989), punkt 66 ff.

⁵⁶ Danelius, s.150.

⁵⁷ *Ibid*, s.155.

⁵⁸ Cameron, s. 98. Se även Danelius s. 155 ff. för exempel på praxis rörande civila rättigheter.

3 EU-RÄTTEN

3.1 INLEDANDE ORD

Nedan introduceras delar av den rättsordning som EU utgör. Först presenteras Lissabonfördraget och dess betydelse för EU-rätten, samt de institutioner som är involverade i konkurrensrätten. Därefter behandlas kommissionens verkställande av konkurrensrätten genom en framställning av de regler som styr institutionens befogenheter vid en utredning av en misstänkt konkurrensöverträdelse. Sedan förklaras stadgans betydelse och regleringar. Innehållet i artiklarna 41, 47 och 48 i SGR behandlas närmare och jämförs med reglerna i Europakonventionen, detta för att läsaren skall få en helhetsbild av de regler som skyddar företag i konkurrensrätt. Slutligen presenteras EU-rättens allmänna principer för att ge en förståelse för hur skyddet för de mänskliga rättigheterna växt fram inom EU.

3.2 LISSABONFÖRDRAGET

Genom att Lissabonfördraget trädde i kraft den 1 december 2009 slutade den Europeiska gemenskapen att existera och smälte i stället samman med EU. En annan förändring var att Europeiska gemenskapernas domstol bytte namn till Europeiska unionens domstol.⁵⁹ FEU och FEUF har, enligt artikel 1 FEU, samma rättsliga värde. Genom Lissabonfördraget blev även SGR, genom artikel 6 FEU, rättsligt bindande och fick samma rättsliga värde som FEU och FEUF. I samma artikel stadgas det dessutom att EU skall ansluta sig till Europakonventionen och att rättigheterna som ges i konventionen skall ingå i unionsrätten som allmänna principer. Tidigare var rättsläget sådant att endast stater, inte internationella organisationer såsom EU, kunde ansluta sig till Europakonventionen. Konsekvensen blev att EU inte heller kunde ställas till rätta inför Europadomstolen för överträdelser av regleringar i konventionen. Det var heller inte möjligt att formellt stödja en talan inför EU-domstolen på Europakonventionen eller praxis från Europadomstolen.⁶⁰ På grund av det ovan anförda skapade EU-domstolen en möjlighet för de mänskliga rättigheterna att kunna åberopas inom EU-rätten genom vissa allmänna rättsprinciper.⁶¹

⁵⁹ Det ursprungliga europeiska samarbetet skedde genom EG, som efter Maastrichtfördraget om Europeiska unionen bytte namn till EU. EG levde dock kvar som en av EU:s tre pelare. Jag kommer i löpande text enbart använda mig av förkortningarna EU samt EU-domstolen. Detta gäller även exempelvis rättspraxis eller uttalanden som härstammar från den dåvarande EG-domstolen eller EG.

⁶⁰ Mål *Mannesmannröhren-Werke mot kommissionen*, EUD (20 februari 2001), punkt 59 f.

⁶¹ EU:s allmänna rättsprinciper förklaras tydligare i avsnitt 3.6.

3.3 INSTITUTIONERNA

Rådet, som är EU:s högsta beslutande organ, har överlämnat den största delen av arbetet med konkurrensrätten till kommissionen, som genom förordning 17/62⁶² samt förordning 1/2003 fick makten att genomdriva konkurrensreglerna. Delegationen till kommissionen har medfört att EU:s konkurrensrätt snabbt har utvecklats eftersom många dröjsmål och kompromisser, som uppkommit på många andra områden när rådet haft ansvaret, har undvikits.⁶³

Ansvaret för konkurrensrättens tillämpning och verkställighet delar kommissionen med medlemsstaternas konkurrensmyndigheter och domstolar. Tolkningen av EU-rätten är dock EU-domstolen ansvarig för.⁶⁴ Under EU-domstolen finns även tribunalen (tidigare kallad förstainstansrätten), som dömer i mål mellan EU:s institutioner och fysiska eller juridiska personer, däribland konkurrensärenden (ex. överklagande av ett kommissionsbeslut). Fall där tribunalen är behörig första instans återfinns i artikel 256 FEUF. Överklagande sker till EU-domstolen.⁶⁵ Tribunalens bristfälliga granskning av kommissionens konkurrensbeslut är dock ett problem som ger konsekvenser för de mänskliga rättigheterna.⁶⁶ Samtidigt har EU-domstolen spelat en begränsad roll i konkurrensfall, vilket gör tribunalens domar till en viktig källa för att få en analys av sakomständigheterna i konkurrensfall.⁶⁷ Artikel 267 FEUF öppnar en möjlighet för medlemsstaterna att begära ett förhandsavgörande av EU-domstolen i ett fall där EU-rätten skall tolkas och den nationella domstolen anser att det är nödvändigt för att kunna döma i saken. Dessa fall bedöms av EU-domstolen direkt, inte av tribunalen även om det kan röra sig om ett konkurrensfall. Ett krav är dock att begäran om ett förhandsavgörande görs av ett, enligt praxis fastslaget, domstolväsende vilket kan utesluta konkurrensmyndigheter.⁶⁸ Hädanefter används EU-domstolen som samlingsnamn för tribunalen och EU-domstolen.⁶⁹

⁶² Förordning nr 17/1962 om tillämpning av fördragets artiklar 85 och 86.

⁶³ Jones & Sufrin, s. 96.

⁶⁴ Kommissionens officiella webbplats: Konkurrens/Konsumenten i centrum/EU-institutionerna och konkurrenspolitiken.

⁶⁵ EU-upplysningen: Om EU/EU:s institutioner/EU-domstolen. Se även artikel 19 FEU.

⁶⁶ Granskningen av kommissionens beslut behandlas närmare i avsnitt 4.2.

⁶⁷ Jones & Sufrin, s. 102.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Detta samlingsnamn används för att öka klarheten i uppsatsen, i huvudsak för läsarens skull så att denne lätt kan skilja på domstolarna inom EU och Europadomstolen. Viktigt att komma ihåg är att tribunalen är en del av EU-domstolen och därför är det inte ett faktiskt fel att slå samman de båda. I avsnitt 4.3.4 frångår jag emellertid samlingsnamnet eftersom jag anser det viktigt att peka ut tribunalen i några rättsfall.

3.4 KOMMISSIONENS VERKSTÄLLANDE AV KONKURRENSBESTÄMMELSERNA

3.4.1 FÖRORDNING 1/2003

3.4.1.1 INLEDNING

Genom förordning 1/2003 ges kommissionen vittgående befogenheter vid utredningen av ett konkurrensärende. Dessa befogenheter är nödvändiga för ett fullgörande av konkurrensutredningen. En utredning får, enligt artikel 7 i förordningen, påbörjas antingen på eget initiativ eller till följd av ett klagomål från en medlemsstat, berörda företag eller enskilda personer. Nedan förklarar jag de viktigaste befogenheterna som kommissionen har enligt förordning 1/2003.

3.4.1.2 ARTIKEL 18 – UPPLYSNINGAR GENOM ENKEL BEGÄRAN ELLER BESLUT

I artikel 18 regleras kommissionens rätt att begära alla nödvändiga upplysningar från det företag som utreds, antingen genom en enkel begäran eller genom beslut. Både vid en enkel begäran och vid krav genom ett beslut är kommissionen skyldig att ange den rättsliga grunden och syftet med begäran, precisera vilken information som begärs, fastställa den tidfrist inom vilken upplysningarna skall lämnas, samt ange de påföljder som kan aktualiseras vid lämnande av oriktiga eller vilseledande upplysningar. Påföljderna regleras i artikel 23 (enkel begäran) respektive artiklarna 24 och 25 (beslut). Kommissionen är dessutom, vid krav genom beslut, skyldig att informera om att företaget har rätt att få beslutet prövat av EU-domstolen.

3.4.1.3 ARTIKEL 20 – INSPEKTIONER

Kommissionens befogenheter vid inspektioner stadgas i artikel 20, där det först och främst föreskrivs att alla nödvändiga inspektioner hos företag får genomföras. Kommissionen har rätt att tillträda företags lokaler, mark och transportmedel, granska alla former av affärshandlingar, göra kopior eller utdrag ur sådana affärshandlingar, försegla företagslokaler eller affärshandlingar samt begära förklaringar av företagets företrädare/medarbetare gällande sakförhållanden och dokument som har samband med föremålet för och syftet med inspektionen. Handlingar som utgör skriftväxling med ett juridiskt ombud är undantagna och kan således inte användas som bevisning i kommissionens utredning. Anledningen till undantaget är att nyss nämnda handlingar omfattas av en särskild sekretess, *legal privilege*.⁷⁰ Enligt artikel 21 ges kommissionen även rätten att inspektera andra lokaler än de som anges i

⁷⁰ Westin, *Europeisk konkurrensrätt* (2007), s. 171 f.

artikel 20, det vill säga privata lokaler. Detta får dock endast ske genom beslut som först måste godkännas av den nationella rättsliga myndigheten i den berörda medlemsstaten. När privata lokaler inspekteras har kommissionen inte rätt att försegla lokalerna eller begära förklaringar. Tjänstemän från den nationella konkurrensmyndigheten kan assistera kommissionen vid inspektionsbesök.⁷¹

3.4.1.4 FÖLJDER

Det existerar ingen skyldighet för företaget att svara på en enkel begäran från kommissionen. En oriktig, ofullständig eller vilseledande uppgift som lämnats frivilligt kan dock, i enlighet med artikel 23, sanktioneras med böter på upp till 1 % av föregående års sammanlagda omsättning, om detta sker uppsåtligt eller av oaktsamhet. Samma sanktion aktualiseras för alla oriktiga, ofullständiga eller vilseledande uppgifter som lämnas i anslutning till kommissionens förfarande enligt artiklarna 18 och 20, samt sådana som inte lämnas inom den fastställda tidsfristen. En begäran av information genom beslut av kommissionen kan, enligt artikel 24, förenas med vite om upp till 5 % av den genomsnittliga dagsomsättningen under föregående räkenskapsår för varje dags dröjsmål, räknat från den dag som anges i beslutet.

Efter att kommissionen samlat bevis genom sina utredningsbefogenheter börjar andra fasen av förfarandet. Kommissionen redogör då formellt för de anklagelser om konkurrensbegränsande beteende som den har kommit fram till, vilket även uttrycks skriftligen och vid ett muntligt förhör innan det slutliga beslutet meddelas.⁷² Om kommissionen konstaterar att bestämmelserna i artikel 101 eller 102 FEUF har överträtts får den genom beslut ålägga de berörda företagen att upphöra med överträdelsen.⁷³

3.4.2 ÖVRIGA REGLERINGAR

Förordning 773/2004 behandlar kommissionens uppträdande vid verkställandet av konkurrensreglerna, det vill säga själva förfarandet. Den reglerar mer detaljerat exempelvis kommissionens befogenhet att inhämta redogörelser samt handläggningen av klagomål. Det finns även ett tillkännagivande från kommissionen om handläggning av klagomål rörande konkurrensreglerna.⁷⁴ Genom två viktiga publikationer som utgivits sedan år 2011, har EU tagit ett viktigt steg mot ökad insyn i kommissionens genomförande av administrativa

⁷¹ Ibid, s. 169.

⁷² Andreangeli, *EU Competition Enforcement and Human Rights* (2008), s. 2.

⁷³ Förordning 1/2003, artikel 7.

⁷⁴ Tillkännagivande från kommissionen om handläggningen av klagomål rörande artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget (2004/C 101/05).

förfaranden.⁷⁵ I oktober år 2011 gavs ett tillkännagivande om bästa praxis för artiklarna 101 och 102 ut och i mars år 2012 publicerades en manual för konkurrensprocesser som förklarar kommissionens verkställande av artiklarna 101 och 102.⁷⁶

3.5 RÄTTIGHETSSTADGAN

3.5.1 BAKGRUND OCH NUVARANDE STÄLLNING INOM EU

SGR upprättades för att sammanställa de mänskliga rättigheter som var tillämpliga i EU, fastställa deras betydelse och räckvidd samt göra dem synliga för medborgarna.⁷⁷ Europaparlamentet och flera medlemsstater var missnöjda med de mänskliga rättigheternas indirekta roll inom EU, och med EU:s allt större roll i Europa behövdes det en reform för att öka EU:s trovärdighet globalt. Stadgan antogs (proklamerades) år 2000 och trots att den saknade bindande juridisk verkan påverkade den indirekt Europadomstolens rättspraxis.⁷⁸ Genom införandet av SGR skulle rättssäkerheten öka, om inte annat så för att EU-domstolen skulle få en guide till tolkningen av de grundläggande rättigheterna. Om detta verkligen har lyckats är en annan fråga. Vissa regleringar är så vaga att det blir svårt att bedöma möjliga utfall. Nu när SGR är juridiskt bindande har åtminstone ett hinder överkommit och stadgans samexistens med EU-domstolens och Europadomstolens rättspraxis bör öka rättssäkerheten.⁷⁹

Det som reflekteras i SGR är de existerande grundläggande rättigheterna som återfinns i bland andra Europakonventionen, Europadomstolens och EU-domstolens rättspraxis samt nationella författningstraditioner. Även om medlemsstaterna aldrig ämnade garantera några ”nya” rättigheter kan det dock hävdas att vissa av rättigheterna i stadgan är just detta för EU-rätten, eftersom de tidigare inte har bekräftats såsom allmänna rättsprinciper i EU-sammanhang.⁸⁰ Det faktum att det finns nya rättigheter innebär dock inte att de är direkt verkställbara individuella rättigheter; enskilda har inte fått nya möjligheter att ifrågasätta rättsakters duglighet och EU har inte fått några nya befogenheter. Rättigheternas nya ställning kommer dock behöva tas i beaktande och vägas mot rivaliserande konstitutionella unionsnormer. Genom sin nya ställning inom EU-rätten borde stadgan bli en väsentlig källa för att vägleda

⁷⁵ Vandenborre & Goetz, *EU Competition Law Procedure* (2012), s. 579.

⁷⁶ Kommissionens tillkännagivande om bästa praxis för förfaranden som rör artiklarna 101 och 102 i EUF-fördraget samt Antitrust Manual of Procedures, *Internal DG Competition working documents on procedures for the application of articles 101 and 102 TFEU*.

⁷⁷ Tridimas, *The General Principles of EU Law* (2006), s. 357.

⁷⁸ Cameron, s. 171 ff.

⁷⁹ Tridimas, s. 359.

⁸⁰ Kokott och Sobotta, *The Charter of Fundamental Rights of the European Union after Lisbon* (2010), s. 1 f.

domstolen vid EU-domstolens mål beträffande mänskliga rättigheter, vilket bör generera i fler uttryckliga referenser till den i rättspraxis.⁸¹

3.5.2 REGLERINGARNA I STADGAN

3.5.2.1 INLEDNING

Några av de regleringar i stadgan som har mest relevans för konkurrensrätten är artikel 7 (respekt för privatlivet och familjelivet), artikel 41 (rätt till god förvaltning), artikel 47 (rätt till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol) och artikel 48 (presumtion för oskuld och rätten till försvar). I dessa artiklar regleras rätten till en rättvis rättegång och de motsvarar Europakonventionens skydd enligt artikel 6 och artikel 8. Nedan behandlas de tre ovanstående artiklarna, vars innehåll motsvarar skyddet som ges i Europakonventionens artikel 6.

3.5.2.2 RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG ENLIGT STADGAN

I artikel 41, 47 och 48 SGR återfinns några av de centrala skydd som innefattas i artikel 6 i Europakonventionen. De som är av störst betydelse i denna uppsats är rätten till domstolsprövning, rätten till en oavhängig och opartisk domstol samt rätten till en rättvis rättegång.

I artikel 41 ingår bland annat rätten att bli hörd och rätten till ett kontradiktoriskt förfarande, särskilt den sistnämnda spelar en betydelsefull roll i konkurrensrätt.⁸²

Artikel 41 – Rätt till god förvaltning

1. Var och en har rätt att få sina angelägenheter behandlade opartiskt, rättvist och inom skälig tid av unionens institutioner, organ och byråer.
2. Denna rättighet innebär bl.a. att
 - a. var och en har rätt att bli hörd innan en enskild åtgärd som skulle beröra honom eller henne negativt vidtas mot honom eller henne,
 - b. var och en ska ha tillgång till de akter som berör honom eller henne, med förbehåll för berättigade intressen vad avser sekretess, tystnadsplikt och affärshemlighet,
 - c. förvaltningen är skyldig att motivera sina beslut.
3. Var och en har rätt att få ersättning av unionen för skador som har orsakats av dess institutioner eller dess tjänstemän under deras tjänsteutövning, enligt de allmänna gemensamma principerna i medlemsstaternas lagstiftning.
4. Var och en ska kunna vända sig till unionens institutioner på något av fördragets språk och ska få svar på samma språk.

Punkt 1 och punkt 2 (a) och (b) baseras på allmänna rättsprinciper från EU-domstolens rättspraxis, medan punkt 2 (c), 3 och 4 baseras på regleringar i FEUF.⁸³ I punkt 1 (b) stadgas

⁸¹ Hettne & Otken Eriksson, *EU-rättslig metod* (2011), s. 141 f.

⁸² Rätten till ett kontradiktoriskt förfarande behandlas närmare i avsnitt 4.4.3.

rätten till ett kontradiktorisk förfarande, vilken finner sin motsvarighet i Europakonventionens artikel 6 (1), således i den grundläggande rätten till en rättvis rättegång.

Rätten till ett effektivt rättsmedel utgör en viktig aspekt av rätten till god förvaltning och återfinns i artikel 47 SGR.⁸⁴ I nämnda artikel ingår bland annat rätten till en fullständig domstolsprövning vilken är kritisk, om än komplicerad, i konkurrensområde.⁸⁵

Artikel 47 - Rätt till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol:

Var och en vars unionsrättsligt garanterade fri- och rättigheter har kränkts har rätt till ett effektivt rättsmedel inför en domstol, med beaktande av de villkor som föreskrivs i denna artikel.

Var och en har rätt att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång och inför en oavhängig och opartisk domstol som har inrättats enligt lag. Var och en ska ha möjlighet att erhålla rådgivning, låta sig försvaras och företrädas.

Rättshjälp ska ges till personer som inte har tillräckliga medel, om denna hjälp är nödvändig för att ge dem en effektiv möjlighet att få sin sak prövad inför domstol.

Första stycket i artikel 47 grundas på Europakonventionens artikel 13, men föreskriver ett mer långtgående skydd genom att garantera rätten till ett effektivt rättsmedel *inför en domstol*.⁸⁶

Det är genom EU:s allmänna rättsprinciper som detta har kommit till. Andra och tredje styckena i artikel 47 motsvarar artikel 6 (1) i Europakonventionen, men begränsas inte till prövningen av civila rättigheter och skyldigheter eller en anklagelse om brott.⁸⁷ Avseende tredje stycket i artikel 47 SGR så måste allmän rättshjälp ges, om det är en förutsättning för att faktiskt kunna garantera ett effektivt rättsmedel. EU-rätten följer på så sätt Europadomstolens rättspraxis från fallet *Airey*.⁸⁸

I artikel 48 återfinns rätten mot självangivelse, vilken har spelat en betydelsefull roll vid kommissionens konkurrensutredningar.⁸⁹

Artikel 48 - Presumtion för oskuld och rätten till försvar:

1. Var och en som har blivit anklagad för en lagöverträdelse ska betraktas som oskyldig till dess att hans eller hennes skuld lagligen fastställs.
2. Var och en som har blivit anklagad för en lagöverträdelse ska garanteras respekt för rätten till försvar.

⁸³ FEUF artiklarna 20 (2) (d), 25, 296 och 340. Se Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 41.

⁸⁴ Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 41.

⁸⁵ Rätten till domstolsprövning behandlas närmare i avsnitt 4.2.

⁸⁶ I artikel 13 i Europakonventionen stadgas: "Var och en, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts, skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon i offentlig ställning".

⁸⁷ Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 47.

⁸⁸ Case *Airey v. Ireland*, ECHR (09 October 1979). Se även Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 47.

⁸⁹ Rätten mot självangivelse behandlas närmare i avsnitt 4.4.4.

Artikel 48 i SGR har samma innebörd och räckvidd som artikel 6 (2) och (3) i Europakonventionen.⁹⁰

Ett vittgående skydd för de rättigheter som garanteras av stadgan föreskrivs i artikel 52 SGR. Vad som emellertid måste understrykas är att rättigheterna inte är absoluta. De får dessutom inskränkas enligt nyss nämnda artikel, för nödvändiga mål av allmänt samhällsintresse och som erkänns av unionen. Konkurrensrätten är tveklöst ett sådant mål.⁹¹

3.6 EU-RÄTTENS ALLMÄNNA PRINCIPER

Till en början var mänskliga rättigheter inte någon prioritet för EU, koncentrationen låg i stället på ett ekonomiskt samarbete.⁹² Oron växte dock över att EU-rättens direkta effekt på nationell rätt skulle kunna påverka de garantier som ges av de mänskliga rättigheterna i de olika staterna.⁹³ Som svar till detta har nedanstående principer utvecklats.⁹⁴ Den viktigaste utvecklingen av de allmänna rättsprinciperna under senare år har varit EU-domstolens avgöranden som rör de grundläggande rättigheterna.⁹⁵ Rättpraxis från EU-domstolen har nästan helt och hållet skapat ett skydd för de mänskliga rättigheterna i EU.⁹⁶ Genom SGR har de allmänna rättsprinciperna, som tidigare helt och hållet bestod av oskriven rätt och endast kunde hittas i EU-domstolens praxis, till viss del skrivits ned.⁹⁷

EU:s allmänna rättsprinciper har utvecklats genom EU-domstolens tolkning av medlemsstaternas nationella lagar samt internationella konventioner, såsom Europakonventionen, i kombination med EU-rätten.⁹⁸ Rättsprinciper används då tydliga regler saknas och ger uttryck för mer grundläggande och bestående värderingar än regler. Särskilt viktiga är de i så kallade *hard cases* (svåra fall) där domstolar ofta tvingas stödja sina resonemang på moraliska och politiska värderingar.⁹⁹ Några viktiga principer är proportionalitetsprincipen, principen om rättssäkerhet och principer som rör de grundläggande

⁹⁰ Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, artikel 48.

⁹¹ Ibid. Betydelsen av artikel 52 SGR diskuteras närmare i avsnitt 5.5.1.

⁹² Dausés, *The Protection of Fundamental Rights in the Legal Order of the European Union* (2010), s. 22.

⁹³ Ibid, s. 37.

⁹⁴ Andreangeli, s. 6 f.

⁹⁵ Tridimas, s. 8.

⁹⁶ Ibid, s. 298.

⁹⁷ Se avsnitt 3.5 avseende SGR.

⁹⁸ Jones & Sufrin, s. 103.

⁹⁹ Hettne & Otken Eriksson, s. 62 ff.

rättigheterna.¹⁰⁰ Proportionalitetsprincipen är en allmän rättsprincip i EU och tillämpas för att skydda enskilda näringsidkare mot alltför långtgående ingrep från det allmänna.¹⁰¹ Enligt artikel 5.4 FEU får unionens åtgärder inte gå utöver vad som är nödvändigt för att nå målen i fördraget. Rättsprinciperna spelar en viktig roll i avgörandet av hur långtgående EU-institutionernas åtgärder får vara eftersom institutionerna måste respektera dem. Kommissionen är således skyldig att iaktta de allmänna rättsprinciperna vid genomdrivandet och upprätthållandet av konkurrensrätten i EU. Speciellt viktiga är kommissionens administrativa procedurer i konkurrensärenden, vilka måste ske med respekt för de mänskliga rättigheterna och rätten till försvar. Många överklaganden av kommissionens beslut i konkurrensärenden rör just avsaknaden av respekt för de allmänna rättsprinciperna.¹⁰²

¹⁰⁰ Tridimas, s. 6.

¹⁰¹ Hettne & Otken Eriksson, s. 102.

¹⁰² Jones & Sufrin, s. 103.

4 FÖRETAGENS RÄTT TILL DOMSTOLSPRÖVNING OCH TILL EN RÄTTSSÄKER PROCESS

4.1 INLEDANDE ORD

Inom konkurrensrätten spelar mänskliga rättigheter en stor roll. Kravet på domstolskontroll och effektiva rättsmedel är sedan lång tid en central princip inom EU-rätten. Företag som underkastas kommissionens utredningar har en rätt till en rättvis rättegång som måste respekteras, enligt artikel 6 Europakonventionen och enligt artiklarna 41, 47 och 48 SGR. Kommissionen är skyldig att följa de krav på en process som följer av EU:s regleringar, stadgan, EU-rättens allmänna principer samt Europakonventionen. Det existerar dock många svårigheter och frågetecken kring kommissionens konkurrensutredningar och hur dessa ställer sig mot företagens mänskliga rättigheter. En fråga är huruvida de böter som kommissionen ålägger företag i konkurrensfall kan ses som straffrättsliga eller inte. En annan svårighet relaterar till den administrativa processen; kommissionen är inte en domstol enligt definitionen i artikel 6. Detta innebär att det måste finnas en domstol som kan överpröva deras beslut. Frågan är dock om EU-domstolens prövning uppfyller det krav som ställs på full jurisdiktion för en överprövning av ett administrativt beslut. I detta kapitel vill jag presentera och undersöka några centrala rättigheter och skydd som ingår i rätten till en rättvis rättegång. I slutet av varje avsnitt presenteras mina sammanfattande synpunkter i en analys.

4.2 RÄTTEN TILL DOMSTOLSPRÖVNING

4.2.1 TILLTRÄDE TILL DOMSTOL

Många beslut som är avgörande för någons civila rättigheter och skyldigheter tas av organ som inte är domstolar i den bemärkelse som stadgas i artikel 6 i Europakonventionen. Europadomstolen har dock fastställt att det krav som ställs i artikel 6 innebär att det måste finnas en möjlighet för en rättslig prövning, eller i vissa fall ett överklagande i sak, av administrativa beslut som är direkt avgörande för civila rättigheter och skyldigheter, hos ett organ som uppfyller kraven i artikel 6.¹⁰³ Detta krav på rättslig prövning av en domstol är problematisk för många medlemsstater, och inte minst EU, där den rättsliga prövningen och

¹⁰³ Case *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, ECHR (23 June 1981), punkt 51.

även prövningen av ett överklagande görs genom ett verkställande regeringsorgan, som konkurrensmyndigheter och kommissionen, och inte av en domstol.¹⁰⁴

Artikel 6 innebär inte endast rättigheter när en rättslig prövning redan har påbörjats, den ger även en rätt att överhuvudtaget få ha en rättslig prövning, det vill säga att påbörja processen. Detta fastställdes av Europadomstolen i fallet *Golder*.¹⁰⁵ I fallet nekades Golder, som var en fånge i ett brittiskt fängelse, att kontakta en advokat (med vilken han ville diskutera en eventuell stämning av en vakt för ärekränkning). Europadomstolen ansåg att hans rätt till en rättslig prövning enligt artikel 6 hade hindrats. Domen i *Golder*-fallet har främst betydelse i samband med fastställandet av civila rättigheter och kan spela en viktig roll, exempelvis vid överklaganden av administrativa beslut. Möjligheten till en rättslig prövning måste existera i lag, men även vara faktiskt tillgänglig (i verkligheten).¹⁰⁶ *Golder*-målet visade att tillträde till domstol är ett krav för att rätten till en rättvis rättegång skall kunna åtnjutas. Enligt EU-domstolen skall begreppet domstol ges en vid definition med processuella och organisatoriska kriterier i stället för att begränsas till traditionella domstolar.¹⁰⁷

4.2.2 ÖVERPRÖVNING AV ADMINISTRATIVA BESLUT

Artikel 6 i Europakonventionen ger inte en rätt till överklagande av ett domslut som skett i överrensstämelse med artikel 6, varken i brottmål eller i civilmål. Om staten däremot tillhandahåller en överklaganderätt kommer processer i appellationsdomstolen att regleras av artikel 6.¹⁰⁸ Beroende på den specifika processen (appellationsdomstolens funktion, typen av process) tillämpas artikel 6 i olika omfattning vid överklaganden.¹⁰⁹ När civila rättigheter fastställs av en administrativ eller disciplinär domstol eller ett annat organ som inte uppfyller kraven i artikel 6, räcker det med att dess rättegångsförfarande är föremål för granskning av ett rättsligt organ som har full jurisdiktion¹¹⁰ och som uppfyller kraven i artikel 6.¹¹¹ Att sådana organ som inte ”lyder” artikel 6 tillåts är ett erkännande av efterfrågan av flexibilitet och effektivitet som finns.¹¹² När det gäller ”klassiska” domstolar, det vill säga sådana som är

¹⁰⁴ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 228 f.

¹⁰⁵ Case *Golder v. UK*, ECHR (21 February 1975).

¹⁰⁶ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 235 f.

¹⁰⁷ Fisher, s. 62.

¹⁰⁸ Case *Delcourt v. Belgium*, ECHR (17 January 1970), punkt 25.

¹⁰⁹ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 298.

¹¹⁰ Full jurisdiktion innebär att domstolen har full behörighet eller domsrätt, det vill säga att den kan utföra en laglighets- såväl som en lämplighetsprövning. Se vidare i avsnitt 4.2.3 f.

¹¹¹ Case *Riepan v. Austria*, ECHR (14 November 2000), punkt 39.

¹¹² Case *Albert and Le Compte v. Belgium*, ECHR (10 February 1983), punkt 29. Se även *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, punkt 51.

”integrerade i landets rättsliga maskineri”¹¹³, gäller det däremot att såväl första instans såsom högre instanser måste rätta sig efter artikel 6.¹¹⁴

4.2.3 MENARINI-FALLET

Fallet *Menarini* är ett av få tillfällen där Europadomstolen uttalar sig direkt angående den påverkan Europakonventionens principer har på EU:s konkurrensrätt.¹¹⁵ Tyvärr var domen inte rik på detaljer. I målet hade den italienska konkurrensmyndigheten (AGCM) utdömt böter på 6 miljoner euro till företaget Menarini Diagnostics för konkurrensbegränsande åtgärder på marknaden för diagnostiska test för diabetes. Sökanden menade att den stränga boten utgjorde en straffrättslig sanktion medan AGCM menade att den endast utgjorde en administrativ sanktion, och att rättigheterna i artikel 6 som gäller för brottmål därigenom inte aktualiserades. AGCM yrkade därför att Europadomstolen skulle avvisa målet på grund av oförenlighet *rationae materiae*. Genom en tillämpning av *Engel*-kriterierna kom domstolen fram till samma slutsats som Menarini, nämligen att böterna var av straffrättslig art och att artikel 6 (1) kunde tillämpas.¹¹⁶ Menarini yrkade att deras rätt enligt artikel 6 (1) i Europakonventionen hade kränkts. De anförde att de inte fått tillträde till en domstol enligt definitionen i nämnda artikel, utan att beslutet endast prövats av en administrativ myndighet. Domstolen ansåg dock att en administrativ myndighet kan ålägga någon en straffrättslig sanktion utan att kränka rätten i artikel 6. En förutsättning för detta är emellertid att myndighetsbeslutet är föremål för översyn av en domstol med ”full jurisdiktion”¹¹⁷. Menarini menade att de administrativa domstolarna som överprövat AGCM:s beslut endast kunde genomföra en legalitetskontroll och således inte ändra beslutet. Därför ansåg Menarini att de inte kunde anses uppfylla kraven på full jurisdiktion. Enligt Europadomstolen skall en rättslig instans med full behörighet ha vissa egenskaper, bland annat skall den kunna pröva och ändra beslut i alla avseenden. En domstol skall således kunna pröva både sak- och rättsfrågor som har rättslig relevans för ärendet.¹¹⁸ Europadomstolen ansåg att de administrativa domstolarna i Menarini-fallet hade utövat full jurisdiktion eftersom deras behörighet sträckte sig till mer än ”en simpel legalitetskontroll”¹¹⁹, och dömde därför till Italiens fördel. Utgången i Menarinifallet var viktig för konkurrensrätten i EU på grund av det faktum att italiensk

¹¹³ Case *De Cubber v. Belgium*, ECHR (26 October 1984) punkt 32.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ *Affaire Menarini c. Italie*, ECHR (27 septembre 2011).

¹¹⁶ Se avsnitt 2.2.3.2 angående *Engel*-kriterierna.

¹¹⁷ *Menarini c. Italie*, punkt 59.

¹¹⁸ Se målen *Chevrol v. France*, ECHR (13 February 2003), punkt 77 och *Silvester's c. Belgique*, ECHR (4 mars 2004), punkt 27.

¹¹⁹ *Menarini c. Italie*, punkt 64.

konkurrensrätt bygger på EU:s konkurrensrätt.¹²⁰ Synpunkter som Europadomstolen gjorde skulle därför kunna vara aktuella även för EU.

Två domare hade emellertid skiljaktiga meningar angående domslutet. Sérgio Pinto de Albuquerque, som hade röstat emot övriga domare i målet, ansåg att den italienska lagstiftningen som togs upp i fallet endast tillät de administrativa domstolarna att göra en ”svag” överprövning av AGCM:s beslut. András Sajo höll med nyss nämnda åsikt, men röstade ändå som majoriteten på grund av att den prövning som faktiskt gjorts varit tillräckligt omfattande för att regeln i artikel 6 skulle anses ha följts.¹²¹

4.2.4 FALLEN *KME* OCH *CHALKOR*

I tre domar som avkunnades den 8 december år 2011 uttalade sig EU-domstolen om vad som utgör ett korrekt rättsförfarande i konkurrensrätt.¹²² Målen rörde kommissionens beslut att bötfälla företagen *KME* och *Chalkor* för deras medverkande i en kartell på marknaden för VVS-kopparrör, samt *KME* för medverkandet i en kartell på marknaden för kopparrör för industriellt bruk.¹²³ Företagen överklagade besluten till tribunalen, som sänkte Chalkors bötessumma med anledning av att kommissionen åsidosatt likabehandlingsprincipen då den inte beaktat den omständighet att Chalkor, till skillnad från *KME*, endast deltagit i en del i kartellen.¹²⁴ Både *KME* och *Chalkor* överklagade sedan till EU-domstolen med yrkandet att tribunalen gjort en felaktig rättstillämpning när den begränsade sin prövning av kommissionens beslut. Företagen menade att tribunalen lämnat alltför stort utrymme för skönsmässig bedömning till kommissionen.

Sharpston påpekade i sitt förslag till avgörande av *KME*-målet, att företaget endast överklagat bötesbeloppet, och inte själva avgörandet om en överträdelse. EU-domstolen uppfyller, enligt Sharpston, kriteriet på obegränsad behörighet med avseende på överklaganden mot ålagda bötesbeloppen. Sharpston kom fram till att den obegränsade behörighet som EU-domstolen besitter är förenlig med den fulla behörighet som Europadomstolen kräver i fråga om överklaganden av bötessumman. Generaladvokaten poängterade att Europadomstolens krav

¹²⁰ Bronckers & Vallery (2012), s. 44.

¹²¹ Domarnas skiljaktiga meningar återfinns efter domstolens bedömning i *Menarini*-målet.

¹²² White & Case, *Due process in competition cases* (2011), s. 1. I detta avsnitt gör jag skillnad på tribunalen och på EU-domstolen, eftersom jag anser den distinktionen vara viktig för en djupare förståelse av den lärdom som kan dras av de aktuella fallen.

¹²³ Målen *KME mot kommissionen*; *KME 2 mot kommissionen*; *Chalkor mot kommissionen*, EUD (8 juni 2011).

¹²⁴ *Chalkor AE mot kommissionen*, EUD (19 maj 2010), punkt 104. Se även *Chalkor mot kommissionen*, punkt 28.

emellertid även omfattar överklaganden av ett konkret avgörande om en överträdelse, en viktig synpunkt som tyvärr inte fördjupades.¹²⁵

KME yrkade att tribunalen inte grundligt och ingående prövat deras argument och i alltför hög grad hänvisat till kommissionens utrymme för skönsmässig bedömning, och genom detta hade åsidosatt unionsrätten och deras rätt till ett effektivt rättsmedel. EU-domstolen gjorde följande bedömning. Principen om ett effektivt rättsmedel utgör en allmän princip i EU-rätten och uttrycks i artikel 47 SGR. Domstolsprövningen av beslut fattade av institutioner skall innefatta en granskning av lagenligheten, men det föreskrivs även en obegränsad behörighet i fråga om påföljder. Domstolen har slagit fast att kommissionen, på områden som kräver komplexa ekonomiska bedömningar, har ett utrymme för skönsmässig bedömning, men att detta inte innebär att EU-domstolen inte ska pröva kommissionens tolkning av ekonomiska uppgifter. Domstolen ska pröva bevisens materiella riktighet, tillförlitlighet och samstämmighet, om dessa bevis är relevanta uppgifter som ska beaktas vid bedömningen av en komplicerad situation samt om de styrker de slutsatser som dragits. EU-domstolen får inte, vid sin laglighetsprövning, hänvisa till kommissionens utrymme för skönsmässig bedömning, vare sig när det rör sig om omständigheter som beaktats av kommissionen eller bedömningen av dem då detta skulle innebära att domstolen avstår från att göra en fördjupad prövning av såväl rättsliga som faktiska omständigheter. Slutligen fastställde EU-domstolen att den granskning som föreskrivs i fördragen och som ska genomföras av unionsdomstolarna är i linje med den rätt till ett effektivt rättsmedel som föreskrivs i artikel 47 i stadgan.¹²⁶

4.2.5 RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL DOMSTOLSPRÖVNING VID VERKSTÄLLANDET AV EU:S KONKURRENSRÄTT?

4.2.5.1 LAGLIGHETSPRÖVNING

Det faktum att EU-domstolen spelar en liten roll samtidigt som kommissionen innehar ett enormt ansvar vid verkställandet av konkurrensreglerna har följder för de mänskliga rättigheterna. Även om kommissionen har vissa skyldigheter att iaktta vid behandlingen av klagomål, är den annars helt fri att besluta mot vem och när talan skall väckas.¹²⁷ På så sätt har kommissionen möjlighet (men inte skyldighet) att påbörja en konkurrensutredning efter

¹²⁵ Förslag till avgörande av generaladvokat Sharpston, 10 februari 2011, mål C-272/09, punkt 70. Se avsnitt 4.3.4 avseende *KME*.

¹²⁶ *KME mot kommissionen*, punkt 91 ff.

¹²⁷ Jones & Sufirin, s. 1038.

ett klagomål.¹²⁸ Av artikel 263 FEUF framgår det att den rättskontroll som utövas av EU-domstolen är en laglighetsprövning, vilken innebär att ett beslut endast kan upphävas och inte ersättas med ett nytt som fallet är vid en fullständig lämplighetsprövning. Det är endast en ogiltighetstalan som kan väckas framför och prövas av EU-domstolen, och de argument som framförs till grund för denna talan måste falla in under en av de ogiltighetsgrunder som återfinns i artikel 263 FEUF. I fördragen eller sekundärrätten kan det stå att unionen får vidta åtgärder, vilket i EU-domstolen har tolkats som ett utrymme för skönsässig bedömning.¹²⁹

Även om ett utrymme för skönsässig bedömning föreligger för kommissionen avgörs graden av rättskontroll som behövs från fall till fall av EU-domstolen. Full prövning är huvudregeln, men då komplexa frågeställningar föreligger utövas endast en begränsad domstolskontroll, exempelvis i konkurrensärenden. Det skönsässiga utrymmet för kommissionen begränsas genom att EU-domstolen skapat processuella garantier som måste vara uppfyllda i alla administrativa ärenden. Garantierna bygger på de allmänna förvaltningsrättsliga rättprinciperna som finns inom EU-rätten och används i stället för en överprövning av de aktuella frågorna i sak. Genom att kontrollera att kommissionen handlagt ärendet noga och respekterat nyss nämnda principer försöker EU-domstolen kompensera för sin begränsade prövning i själva sakfrågan.¹³⁰ Artikel 261 FEUF ger dock EU-domstolen möjligheten att göra en full prövning av ett mål: ”[i] de förordningar som Europaparlamentet och rådet antar [...] får Europeiska unionens domstol ges en obegränsad behörighet i fråga om de påföljder som föreskrivs”.

EU-domstolen nämnde inte Europakonventionens artikel 6 i *KME*-fallen, men nämnde i *Chalkor* att någon referens till artikeln inte var nödvändig eftersom artikel 6 (1) införlivats i EU-rätten genom artikel 47 i stadgan.¹³¹ Domarna i *Chalkor* och *KME* är kända för att EU-domstolen fastställer den nivå av rättslig prövning som är lämplig inom konkurrensrätten.¹³² Vad som har ifrågasatts är emellertid det faktum att EU-domstolen inte kritiserade tribunalen för sin ofullständiga prövning.¹³³

¹²⁸ Mål *Automec mot kommissionen*, EUD (18 september 1992), punkt 76.

¹²⁹ Hettne & Otken Eriksson, s. 104 ff.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Chalkor mot kommissionen*, punkt 51.

¹³² White & Case (2011), s. 2.

¹³³ Bronckers & Vallery, *Fair and Effective Competition Policy in the EU* (augusti 2012), s. 292.

4.2.5.2 FULL JURISDIKTION

Huruvida kommissionens konkurrensutredningar kan leda till brottmål, enligt definitionen i artikel 6 Europakonventionen har varit oklart. I fallet *Orkem*¹³⁴ ansåg EU-domstolen att så inte var fallet, men det kan tyckas att de böter som kan åläggas ett företag är betydande, med en preventiv såväl som bestraffande karaktär.¹³⁵ Europadomstolen visade i *Menarini* att en sanktion som inte anses som straffrättslig i en medlemsstat och som beslutas av en administrativ myndighet kan ha en straffrättslig karaktär. Genom att sanktionen har en straffrättslig karaktär aktualiseras fler skyddsregler i artikel 6 i Europakonventionen. Distinktionen mellan brottmål och mål relaterade till civila rättigheter existerar dock inte i SGR. En administrativ myndighet har rätt att utdöma straffrättsliga sanktioner endast om en domstol med full jurisdiktion kan pröva sådana beslut. Enligt artikel 31 i förordning 1/2003 har EU-domstolen obegränsad behörighet att pröva kommissionens beslut om åläggande av böter. Däri stadgas att domstolen får ”*upphäva, sänka eller höja förelagda böter eller viten*”. EU-domstolens fulla behörighet avseende böter innebär dock inte att kriteriet, enligt Europadomstolens definition, i artikel 6 Europakonventionen är uppfyllt. Full jurisdiktion torde kräva möjlighet för överklagande av ett avgörande om en överträdelse, inte endast bötesbeloppet. EU-domstolen kan pröva ett sådant avgörande, men det sker i begränsad omfattning.¹³⁶

Som det tidigare nämnts är det endast en legalitetsprövning som EU-domstolen gör och i konkurrensfall ges kommissionen ett utrymme för skönsmässig bedömning inom ramen för komplicerade tekniska och ekonomiska frågor. I fallet *Microsoft* gav EU-domstolen en viss förklaring av hur dess överprövning av kommissionens beslut går till.¹³⁷ I målet hade kommissionen ålagt Microsoft böter med anledning av ett missbruk av dominerande ställning på två marknader för operativsystem. Domstolen framförde att även om den ”*generellt sett gör en fullständig prövning av huruvida villkoren för tillämpning av konkurrensreglerna är uppfyllda, likväl måste begränsa sin prövning av kommissionens komplicerade ekonomiska bedömning till att endast avse en kontroll av att reglerna för handläggning och motivering har följts, att de faktiska omständigheterna är materiellt korrekta samt att det inte har*

¹³⁴ Mål *Orkem mot kommissionen*, EUD (18 oktober 1989), punkt 31. Fallet behandlas närmare i avsnitt 4.3.3.

¹³⁵ Tridimas, s. 377.

¹³⁶ Förslag till avgörande av generaladvokat Sharpston, 10 februari 2011, mål C-272/09, punkt 70.

¹³⁷ Mål *Microsoft mot kommissionen*, EUD (17 september 2007). Se punkt 87 ff. angående EU-domstolens överprövning av kommissionens beslut.

*förekommit någon uppenbart oriktig bedömning eller maktmissbruk*¹³⁸. Många av kommissionens bedömningar, som kan vara viktiga för att avgöra huruvida en överträdelse av reglerna skett, i konkurrensrätt har av EU-domstolen ansetts vara komplicerade.¹³⁹ Kommissionens beslut kan då ”endast [kan] bli föremål för en begränsad domstolsprövning, vid vilken gemenskapstribunalen inte kan ersätta kommissionens bedömning av de faktiska omständigheterna med sin egen bedömning”¹⁴⁰.

4.2.5.3 UTVECKLINGEN AV EU-DOMSTOLENS PRÖVNING

Från flera håll påpekas det nu att EU-domstolens överprövning av kommissionens beslut har utvecklats. En rad domar som EU-domstolen avkunnade den 16 juni 2011 tyder på att EU-domstolen möjligtvis är redo att utöva den rättsliga kontroll som krävs för att respektera de mänskliga rättigheterna, som företagen har rätt till i konkurrensrätt efter Lissabonfördragets ikraftträdande.¹⁴¹ Genom ett beslut av kommissionen i maj 2006 ålades ett antal företag att böta över 388 miljoner euro för deras inblandning i en kartell på marknaden för väteperoxid och natriumperborat mellan åren 1994 och 2000. Företagen överklagade beslutet och yrkade på att det skulle upphävas eller att de respektive bötessummorna skulle sänkas.¹⁴² EU-domstolen upphävde kommissionens beslut för två av företagen, L’Air Liquide och Edison. Anledningen var att kommissionen underlåtit att ta ställning till de argument och bevis som dessa bolag åberopat för att motbevisa presumtionen om att de var ansvariga för sina dotterbolags rättsstridiga beteende på grund av att de utövade ett avgörande inflytande över dem. Kommissionens skyldighet att motivera sitt beslut framgår av den omständigheten att presumtionen kan motbevisas, vilket kräver att bevis rörande ekonomiska, organisatoriska och juridiska band mellan moderbolag och dotterbolag framställs av företagen.¹⁴³ Detta är första gången som moderbolag inte hållits ansvariga för ett helägt dotterbolags konkurrensbegränsande beteende.¹⁴⁴ För ett annat företag, Solvay SA, ansåg domstolen att kommissionen gjort fel i sin bedömning av de faktiska omständigheterna med avseende på den period under vilken företaget har deltagit i överträdelsen. De bevis kommissionen

¹³⁸ *Microsoft mot kommissionen*, punkt 87.

¹³⁹ Bronckers & Vallery (2012), s. 45.

¹⁴⁰ *Microsoft mot kommissionen*, punkt 88.

¹⁴¹ White & Case, *EU judges rising to the challenge?* (juni 2011), s. 1.

¹⁴² Målen *L’air liquide, Solvay SA, FMC Foret, Caffaro, SNIA, Solvay Solexis, Edison samt FMC mot kommissionen*, EUD (16 juni 2011). Se även General Court of the European Union, Press Release No 61/11.

¹⁴³ *L’air Liquide mot kommissionen*, punkt 74 f. *Edison mot kommissionen*, punkt 76 f.

¹⁴⁴ White & Case (juni 2011), s. 1.

förfogade över var inte tillräckliga för att dra den slutsatsen som gjorts i fallet och med anledning av detta minskade domstolen Solvay SA:s böter.¹⁴⁵ Övriga företags talan ogillades.

Det utrymme för skönsmässig bedömning som kommissionen åtnjuter är något som under åren har utvecklats inom EU-rätten, både genom förordningstext och genom rättspraxis.¹⁴⁶ Dess exakta betydelse, omfattning och logiska grund är emellertid inte tydliga. De domar som EU-domstolen avkunnat har sagts tyda på en mindre hänsynsfull översyn av kommissionens beslut än som tidigare rått, och en kraftigare domstolsprövning har ansetts vara en välkommen nödvändighet efter Lissabonfördragets ikraftträdande.¹⁴⁷

4.2.6 SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

Ett företag har rätt att få en domstolsprövning som genomförs av en faktisk domstol, detta stadgas i Europakonventionens artikel 6 och i stadgans artikel 47. Om prövningen inte görs av en domstol, utan av en administrativ myndighet som kommissionen, har företaget rätt att få beslutet överprövat hos en domstol. Det faktum att kommissionen inte utgör en domstol i den mening som krävs av lagreglerna är således inte problemet; en administrativ myndighet har rätt att ta beslut av straffrättslig karaktär eller beslut som påverkar ett företags civila rättigheter. Det är i stället överprövningen som EU-domstolen ansvarar för som utgör svårigheten. EU-domstolens prövning av kommissionens beslut måste förbättras och bli mer strikt för att företagens mänskliga rättigheter verkligen skall kunna respekteras. Ovanstående domslut i *L'air Liquide* och *Edison* visar att domstolen är kapabel till att pröva kommissionens beslut på ett grundligare sätt än vad som tidigare gjorts.

Den viktiga distinktionen i artikel 6 i Europakonventionen, avseende brottmål respektive civila rättigheter och skyldigheter, existerar inte i artikel 47 SGR, vilket egentligen borde innebära att företagen har ett större skydd enligt stadgan. Alla skyddsregler i artikel 47 och 48 SGR bör i sådana fall aktualiseras, även om sanktionerna inte skulle anses vara straffrättsliga, till skillnad från vissa skyddsregler i Europakonventionen som endast aktualiseras vid brottmål. Europadomstolen fastställde dock i *Menarini* att de sanktioner kommissionen beslutar om kan vara av straffrättslig karaktär, även om EU inte definierar dem som sådana. Domen i *Menarini* är viktig eftersom italiensk konkurrensrätt baseras på EU:s konkurrensrätt, vilket innebär att tolkningar som gjordes i fallet skulle händelsevis kunna överföras till fall

¹⁴⁵ *Solvay SA mot kommissionen*, punkt 106 ff.

¹⁴⁶ Schweitzer, s. 16 ff.

¹⁴⁷ *Ibid*, s. 2.

där kommissionen är inblandad. När kommissionen utdömer straffrättsliga sanktioner måste dessa beslut kunna bli föremål för en fullständig överprövning av EU-domstolen. Som jag har påvisat är dock EU-domstolen en institution med full jurisdiktion endast i vissa begränsade fall, oftast är det endast en legalitetsprövning som kan ske.

En fråga som jag ställer mig är hur det skönsrättsliga bedömningsutrymme som EU-kommissionen förfogar över i konkurrensrättsliga mål skall kunna kontrolleras. När EU-domstolen anser att kommissionens bedömningar är komplicerade och av denna anledning inte överprövar dem, kan domstolens bedömning av fallet således, enligt mig, aldrig bli fullständig. Som domstolen framförde i *Microsoft* kan kommissionens beslut i komplicerade fall inte bli föremål för en fullständig prövning där domstolen gör sin egen bedömning av sakfrågan. Om kravet som ställdes i *Menarini*, avseende full jurisdiktion verkligen kan uppfyllas vid EU:s konkurrensrättsliga mål är därför osäkert. Den italienska lagen ändrades senare till att ge domstolarna full behörighet för prövning av konkurrensmyndighetens beslut. Så är inte fallet med EU-lagstiftningen. Även om kommissionen har djupare kunskap inom vissa tekniska och ekonomiska områden, och således har ett utrymme för skönsrättslig bedömning, måste EU-domstolen kunna pröva sådana frågor. Det är inte omöjligt, vilket visas genom att nationella domstolar ofta tvingas pröva frågor av komplicerad teknisk och ekonomisk natur i andra hänseenden än konkurrensrätt. EU-domstolen har inte klargjort under vilka förhållanden eller baserat på vilka kriterier som kommissionens utrymme för skönsrättslig bedömning godkänns. Detta leder till en osäkerhet av hur ett företags domstolsprövning kan eller får begränsas. Det är viktigt att företagen får tillgång till en fullständig prövning, såsom krävs av artikel 6 i Europakonventionen och som numera även krävs inom EU-rätten.

Avseende de böter och viten som kommissionen dömer ut kan EU-domstolen utföra en full prövning och i *KME* och *Chalkor* fastställde domstolen några viktiga riktlinjer för hur en sådan bedömning skall gå till. EU-domstolen får inte låta bli att pröva kommissionens tolkning av de ekonomiska uppgifterna i fallet, och den får hur som helst inte hänvisa till kommissionens utrymme för skönsrättslig bedömning. Genom att göra en ordentlig prövning av omständigheterna kan rätten till domstolsprövning och ett effektivt rättsmedel, enligt artikel 47 i stadgan och enligt artikel 6 i konventionen, respekteras i överklaganden rörande bötesbelopp. Den nivå av rättsprövning som fastställdes i nämnda fall utgör en utveckling av de mänskliga rättigheternas roll i konkurrensrättsliga mål, om de följs. Det problem som fortfarande kvarstår är dock det som generaladvokat Sharpston påpekade i sitt förslag till

förhandsavgörande av *KME*. Artikel 6 innebär inte endast en rätt till en fullständig prövning av sanktioner, även själva fastställandet av en överträdelse måste kunna överprövas. Det finns ingen reglering i EU-fördragen som ger EU-domstolen möjlighet att överpröva detta och det har heller inte gjorts i rättspraxis. När EU nu måste respektera regleringarna i Europakonventionen blir det svårt att rättfärdiga för denna brist på full jurisdiktion, och när en anslutning sker kommer företagen kunna dra EU-domstolen inför rätta vid Europadomstolen.

I *Menarini* poängterade Europadomstolen att EU-domstolen har behörighet att göra mer än en svag överprövning. Jag håller inte med Europadomstolen på denna punkt, utan sällar mig till domaren Sérgio de Pinto de Albuquerque. Även om EU-domstolen i vissa fall har gjort en överprövning som respekterar företagets rätt till domstolsprövning, anser jag att dess faktiska behörighet, eller åtminstone den kontroll som oftast genomförs, inte är tillräcklig. EU-domstolen har möjligheten att göra en fullständig överprövning av kommissionens beslut om böter enligt artikel 31 i förordning 1/2003, men har oftast ansett att kommissionens bedömningar varit för komplicerade för att kontrolleras. En simpel legalitetskontroll räcker inte för att företagets rätt skall respekteras, men om EU-domstolen fortsätter i samma spår som under de senare målen (ex. *Air Liquide*) och trots allt utför en full överprövning av kommissionens beslut, kan det skydd företagen faktiskt åtnjuter i konkurrensrätt komma att utvecklas till det bättre.

4.3 RÄTTEN TILL EN OAVHÄNGIG OCH OPARTISK DOMSTOL SOM UPPRÄTTATS ENLIGT LAG

4.3.1 INLEDNING

Rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 (1) i Europakonventionen kräver att fall prövas av en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Dessa krav finns för att de rättssäkerhetsgarantier som konventionen kräver skall kunna ges av domstolen.¹⁴⁸ För att kunna säkerställa domstolens självständighet finns kravet på att domstolen skall ha upprättats enligt lag. Det viktigaste är att domstolen inte skall vara beroende av den verkställande makten och därför räcker det med att grundläggande lagregler rörande organisation och jurisdiktion existerar.¹⁴⁹ Kravet på att en domstol måste vara upprättad enligt lag innebär även

¹⁴⁸ Danelius, s. 199.

¹⁴⁹ Case *Zand v Austria*, (Application no. 7360/76), punkt 80. Report of the Commission (1978): Committee Resolution DH (79) 6 of 12/06/1979.

att den måste vara upprättad i överrensstämmelse med lagen, domstolen måste således följa de regler som styr den.¹⁵⁰

4.3.2 INNEBÖRDEN AV OAVHÄNGIGHET OCH OPARTISKHET

Den omständigheten att en domstol är oavhängig hänger ofta ihop med om den även är opartisk och därför övervägs de båda förutsättningarna ofta tillsammans av Europadomstolen.¹⁵¹ Med opartisk menas att domstolen är fri från påverkan och jäv.¹⁵² Det finns två förutsättningar som testas för att avgöra om en domstol är opartisk. Den första, subjektiv opartiskhet, relaterar till kravet på att domaren skall döma opartiskt mellan parterna. Det andra, objektiv opartiskhet, relaterar till kravet på att inga legitima tvivel om domstolens partiskhet får föreligga.¹⁵³ Frågan om oavhängighet väcks oftast i fråga om administrativa och disciplinära domstolar. Europadomstolen har inom det området inte infört lika höga standarder som de som appliceras på ”traditionella” domstolar.¹⁵⁴ Med oavhängig menas att domstolen skall vara oberoende i förhållande till den verkställande makten (som regering och myndigheter) såväl som i förhållande till parterna.¹⁵⁵ Europadomstolens bedömning av om en domstol är oavhängig sker genom en undersökning av sättet på vilket medlemmarna av domstolen utnämns, deras mandatperiod, förekomsten av garantier mot påtryckningar utifrån samt huruvida domstolen uppvisar ett intryck av självständighet,¹⁵⁶ sistnämnda relaterad till det ovan nämnda objektiva kravet.¹⁵⁷

4.3.3 DOMSTOL

En domstol karakteriseras, enligt Europadomstolen, ”av sin dömande verksamhet, det vill säga att den avgör frågor inom sin kompetens på grundval av rättsregler och efter ett förfarande som gjorts på ett föreskrivet vis”¹⁵⁸. En domstol måste således ha vissa organisatoriska såväl som processuella element som, såsom Europadomstolen noterar, är inkluderade eller kan inordnas under andra garantier i artikel 6 (1).¹⁵⁹ En viktig funktion som en domstol måste ha, är förmågan att kunna ta rättsligt bindande beslut (avgöranden).

¹⁵⁰ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 297 f.

¹⁵¹ Ibid, s. 284.

¹⁵² Ibid, s. 290.

¹⁵³ Danelius, s. 201.

¹⁵⁴ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 286.

¹⁵⁵ Case *Ringeisen v. Austria*, ECHR (16 July 1971), punkt 95.

¹⁵⁶ Case *Campbell and Fell v. UK*, ECHR (28 June 1984), punkt 78.

¹⁵⁷ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 288.

¹⁵⁸ Case *Belilos v Switzerland*, ECHR (29 April 1988), punkt 64.

¹⁵⁹ Ibid.

Rekommendationer eller råd är inte tillräckligt, även om de följs.¹⁶⁰ Besluten får dessutom inte åsidosättas av ett icke-rättsligt organ och regeringen får inte enligt lag ha makten att inte implementera domstolens beslut, även om denna makt inte utövas.¹⁶¹ Det faktum att en domstol har andra funktioner, exempelvis administrativa, hindrar den inte från att ses som en domstol då den utövar sin rättsliga funktion.¹⁶² Även om en domstol normalt består av professionella domare är det inte ett absolut krav. Administrativa och disciplinära domstolar kan bestå av personer som inte är professionella domare eller kvalificerade advokater, exempelvis tjänstemän. Viktigt att notera är dock att vissa frågetecken gällande det objektiva testet, som nämnts ovan, kan uppkomma om domstolen utgörs av andra än domare.¹⁶³

4.3.4 RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL EN OAVHÄNGIG OCH OPARTISK DOMSTOL SOM UPPRÄTTATS ENLIGT LAG?

4.3.4.1 KOMMISSIONENS ROLLER

EU:s konkurrenssystem, med kommissionens alla roller, har länge ansetts som kontroversiellt och tveksamhet finns över huruvida detta system kan respektera företags rätt till ett korrekt rättsförfarande, särskilt kommissionens befogenhet att utdela höga böter och viten.¹⁶⁴ Trots att den omdiskuterade omständigheten att kommissionen fyller rollen som bland annat utredare, åklagare och domare i konkurrensmål har utpekats som ett potentiellt hot gentemot företags rätt till en rättvis rättegång, har den intensivt försvarats av kommissionen.¹⁶⁵ Oro finns på grund av att kommissionens befogenheter är så vittgående samt att den utredande och den beslutsfattande funktionen inte är separerade. Utöver dessa omständigheter har kommissionen flera gånger kritiserats för sina handläggningstider av ärenden och avsaknaden av deadlines.¹⁶⁶ *Menarini* är ett av de företag som menat att deras rätt till en rättvis rättegång hade kränkts på grund av konkurrensmyndighetens roll som utredare, åklagare och domare.

Generaladvokat Giuseppe Tesauro gjorde följande uttalande avseende kommissionens roller i konkurrensmål:

”[B]estämmelserna om konkurrens [...] lämnar stor självständighet till den administrativa myndigheten, på vilken det ankommer att bedöma särdragen i det enskilda fallet för att fatta de mest

¹⁶⁰ Case *Bentham v Netherlands*, ECHR (23 October 1985), punkt. 40.

¹⁶¹ Cases *Cooper v UK*, ECHR (16 December 2003), punkt 106 and *Van de Hurk v Netherlands*, ECHR (19 April 1994), punkt 45.

¹⁶² *Campbell and Fell v. UK*, punkt 81.

¹⁶³ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 286.

¹⁶⁴ White & Case, *Due process in competition cases* (2011), s. 1.

¹⁶⁵ Jones & Sufirin, s. 1038.

¹⁶⁶ Andreangeli, s. 3.

lämpliga besluten.[...]Det är likaledes ostridigt att gemenskapsdomstolen har till uppgift att, på detta område, ställa upp gränser för den skönmässiga bedömningen av [bestämmelserna]. [...] Denna kontroll [av rättsenligheten i antitrustsystem] förefaller [...] desto mer nödvändig om det beaktas att kommissionens dubbla roll, det vill säga behörigheten att vidta undersökningar är förenad med behörigheten att fatta beslut, borde leda till att denna åläggs en ännu strängare skyldighet att respektera rätten till försvar.”¹⁶⁷

EU-domstolen måste således kontrollera att kommissionen, trots sina roller, omsorgsfullt och opartiskt prövat alla relevanta aspekter i det enskilda fallet.¹⁶⁸ Kommissionen måste även respektera de rättigheter som ges av EU-förordningar i administrativa förfaranden, exempelvis rätten att bli hörd och skyldigheten för kommissionen att motivera rättsakter.¹⁶⁹

Generaladvokat Eleanor Sharpston poängterade, i sitt förslag till avgörande i *KME*-målet:

”Mycket kritik har framförts mot kommissionens trehövdade roll som utredare, åklagare och beslutsfattare och KME har i sin ansökan citerat delar av denna kritik. Även om det kanske finns övertygande skäl för att anse att kommissionen inte, i det avseendet, är en ’opartisk domstol som upprättats enligt lag’, förefaller det mig som om sådana överväganden, i realiteten, faller utanför föreliggande överklagande. Faktum är att KME:s argument inte grundas på att förfarandet inför kommissionen är bristfälligt, utan på vad KME anser vara tribunalens bristfälliga prövning av resultatet av detta förfarande. Det faktum att kommissionen är ett administrativt organ och kanske inte helt och hållet kan hålla sina tre funktioner i förfarandet åtskilda, är självklart inom ramen för detta överklagande. Frågan är om tribunalen utövade ’full behörighet’ i den mening som avses i den rättspraxis som utvecklats i Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheternas praxis.”¹⁷⁰

4.3.4.2 KONKURRENSRÄTTEN OCH DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

En svårighet är att finna den rätta balansen mellan upprätthållandet av konkurrens policyn i EU och rätten till en rättvis rättegång för involverade företag. Det kan bli ett problem, vilket tydligt visas genom sättet på vilket övervakandet av efterlevnaden av konkurrensrätten är planerad. Kommissionen är skyldig att respektera de processuella garantier som EU-rätten tillhandahåller, men på grund av sin dubbla roll som domare och åklagare kan den aldrig klassas som en domstol i den mening artikel 6 i Europakonventionen kräver.¹⁷¹ Europadomstolen har redan fastställt att kommissionen inte uppfyller kraven i artikel 6 och den utgör egentligen endast en administrativ myndighet. Som det påvisades i *Menarini* beror lagligheten av kommissionens konkurrensutredningar på EU-domstolens behörighet att överpröva dem.

¹⁶⁷ Förslag till avgörande av generaladvokat Giuseppe Tesauo, 6 februari 1997, de förenade målen C-68/94 och C-30/95, punkt 21.

¹⁶⁸ Mål *La Cinq mot kommissionen*, EUD (24 januari 1992), punkt 86. Se även Schweitzer, s. 11.

¹⁶⁹ Schweitzer, s. 11. Se även artikel 296 FEUF.

¹⁷⁰ Förslag till avgörande av generaladvokat Sharpston, punkt 68.

¹⁷¹ Axelsson, *Procedural Safeguards and Judicial Review in EC Competition Law Procedure* (1994), s. 5.

Vissa anser att EU:s konkurrensförfaranden är oförenliga med Europakonventionen. Detta på grund av att de rättigheter som stadgas i konventionen, som gäller vid brottmål, inte verkar finnas i EU:s konkurrensförfaranden, trots att dessa förfaranden är straffrättsliga enligt betydelsen i konventionen. Andra anser dock att ett sådant resonemang inte beaktar Europadomstolens rättspraxis, i vilken domstolen påpekar att betydelsen av vad som är en rättvis rättegång beror på omständigheterna i varje enskilt fall, och att det därför leder till felaktiga slutsatser.¹⁷²

Generaladvokat Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer uttalade i ett förslag till avgörande följande:

Man kan ”på konkurrensrättens område i allmänhet inte i klump överföra alla de garantier som utvecklats inom straffrätten där [parterna] utgörs av den stat som vidtar sanktionsåtgärderna [...] och den individ som antas ha gjort sig skyldig till överträdelsen [...]. Nämnade garantier syftar just till att kompensera för denna ojämna maktfördelning. Dessa parametrar får ett annat innehåll på området för fri konkurrens [där man] försöker skydda den individgemenskap som samhället utgör [...] mot mäktiga sammanslutningar som förfogar över betydande resurser. Att tillerkänna sådana överträdare samma processuella garantier som ges åt mera behövande enskilda skulle inte endast vara ett uttryck för förakt utan det skulle, i fråga om medel, dessutom medföra ett minskat skydd, i detta fall det ekonomiska skyddet för individen, som är den som drabbas mest av konkurrensbegränsande åtgärder. Jag anser det därför vara viktigt att handläggningsreglerna anpassas till det specifika konkurrensområdet”.¹⁷³

Eftersom ordet brott har getts en autonom mening avseende skyddet som stadgas i artikel 6 i Europakonventionen, har en lång rad av processer kommit att falla in under artikeln. I *Jussila* påpekade Europadomstolen emellertid att det finns en distinktion mellan brottmål i den strikta betydelsen och mål som inte tillhör de traditionella kategorierna av straffrätt.¹⁷⁴ Konkurrensfall ”skiljer sig från straffrättens kärna, vilket följaktligen innebär att straffrättsliga garantier inte nödvändigtvis ska tillämpas i full utsträckning”.^{175 176}

4.3.5 SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

Företag som anklagas för konkurrensbegränsande åtgärder har rätt att prövas inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Detta framgår av artikel 6 i Europakonventionen och artikel 47 i SGR. För att kunna garantera ett effektivt rättsskydd för enskilda är det avgörande att kraven på självständighet och opartiskhet är uppfyllda. Det måste även röra sig om en domstol som uppfyller vissa organisatoriska och processuella

¹⁷² Wils, s. 204.

¹⁷³ Förslag till avgörande av generaladvokat Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer, 17 oktober 2002, mål C-338/00 P, punkt 66.

¹⁷⁴ Case *Jussila v. Finland*, ECHR (23 November 2006), punkt 43.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Förslag till avgörande av generaladvokat Eleanor Sharpston (10 februari 2011), punkt 67.

element. Om beslut tas av en myndighet som inte uppfyller kravet på en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag, måste det finnas möjlighet att överklaga hos en domstol som uppfyller nyss nämnda krav och som kan genomföra en tillräckligt omfattande omprövning.

Det får varken föreligga en vilja att gynna en part eller finnas någon obehörig påverkan på domslutet. Det subjektiva kravet på opartiskhet innebär att domaren skall döma opartiskt mellan parterna, medan det objektiva innebär att inga legitima tvivel i fråga om domarens opartiskhet får föreligga. Kommissionens många roller vid konkurrensutredningar utesluter följaktligen dess förmåga att vara opartisk. Eftersom det ligger i kommissionens intresse att vinna målet och döma företag för konkurrensbegränsande verksamhet anser jag att institutionen med svårighet kan genomföra en objektiv bedömning. Jag ställer mig frågande till om EU på ett effektivt sätt kan hindra fördomar i den verkställande makten, när denna roll är kommissionens. Det har dessutom konstaterats av Europadomstolen att kommissionen inte uppfyller kravet som ställs i artikel 6 Europakonventionen, vilket borde innebära att artikel 47 SGR inte heller anses uppfylld. En positiv aspekt av kommissionens befogenheter är att de garanterar en enhetlig tolkning av EU:s konkurrensregler.

Kravet på att prövningen ska ske vid en domstol inkluderar inte endast ”traditionella” domstolar, även administrativa myndigheter är godkända så länge de uppfyller vissa krav. Kommissionen skulle således kunna uppfylla kravet som ställs på en domstol. Det är dock inte troligt eftersom dess dömande och utredande funktioner inte är separerade. Även om kommissionen skulle anses som en domstol är det inte av någon större betydelse eftersom kommissionen inte uppfyller kraven på oavhängighet och opartiskhet, vilket innebär att företagets rätt till en oavhängig och opartisk domstol trots allt inte respekteras.

Det är olyckligt att *KME* inte överklagade kommissionens bristfälliga förfarande då det hade varit intressant att se hur EU-domstolen hade bedömt fallet, och om de krav på en fullständig prövning som nu fastställdes fortfarande hade gällt. Jag ställer mig dock tveksam till att bedömningen blivit densamma eftersom EU-domstolen hittills inte utövat full jurisdiktion vid en överprövning av kommissionens beslut om ett fastställande av en överträdelse. En åsikt som måste tas i beaktande avseende kommissionens roller och företagets mänskliga rättigheter i konkurrensärenden är generaladvokat Tesauros uttalande. Just på grund av

kommissionens dubbla roller är det viktigt att företagens rätt respekteras och att kommissionens förfarande kontrolleras för att skydda denna rätt.

Vad som inte kan förnekas är att konkurrensrätt utgör ett av de viktigaste och mest välutvecklade områdena i EU-rätten. Upprätthållandet av en fri och rättvis konkurrens är en värdering inom EU som genomsyrar hela unionen och därför är det viktigt att balansen mellan konkurrensrätt och mänskliga rättigheter blir tillfredsställande för EU lika mycket som för företagen. Såsom Europadomstolen understrukt, så skall betydelsen av artikel 6 i Europakonventionen vara beroende av omständigheterna i varje enskilt fall. Det är därför möjligt att anpassa dess omfång till att passa konkurrensrätten. Generaladvokat Colomers uttalande har en poäng som det inte kan bortses ifrån, konkurrensrätten finns bland annat till för att skydda individer mot mäktiga företag och företagssammanslutningar. Det är därför viktigt att anpassa de mänskliga rättigheterna för företag så att de smälter bra ihop med reglerna för konkurrensrätt, utan att något av dessa områden tvingas förlora sin betydelse.

En överprövning av kommissionens beslut görs av EU-domstolen. Domstolens roll är emellertid begränsad och därför är kommissionen, enligt mig, skyldig att öka sin förståelse för de mänskliga rättigheterna.¹⁷⁷ Eftersom de mänskliga rättigheterna nu utgör primärrätt inom EU har unionens grundvärderingar på ett vis förändrats och den ekonomiska aspekten måste till viss del ge vika för vissa grundläggande rättigheter. Även om kommissionen prioriterar upprätthållandet av en fri och rättvis konkurrens kan det inte alltid ske på bekostnad av företagens rätt.

4.4 RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG

4.4.1 INLEDNING

Rätten till en rättvis rättegång som stadgas i artikel 6 (1) i Europakonventionen är den grundläggande rättigheten i artikeln och har en relativt ”öppen” betydelse. Den kan därför tolkas på så sätt att rättigheter som inte uttryckligen nämns, men som ändå kan vara av vikt för att avgöra om en rättvis rättegång ägt rum, omfattas av betydelsen. De principer som konventionsstaterna anser vara centrala för parterna i civil- och straffrätt är betydelsefulla för tolkningen av de rättigheter som skall ingå i artikel 6 (1). Artikel 6 (1) skall i brottmål läsas tillsammans med de specifika rättigheter som räknas upp i 6 (2) och (3). Även om de

¹⁷⁷ EU-domstolens överprövning av kommissionens beslut diskuteras närmare i avsnitt 4.2.5.

specifika rättigheterna i 6 (2) och (3) inkluderas i 6 (1) kan denna sistnämnda komplettera de andra två. 6 (1) kan användas för specifika överträdelser av rättigheter, men främst då en rättegång i sin helhet anses orättvis. Några av de rättigheter som inkluderas i 6 (1) är: rätten att vara närvarande vid rättegången, rätten att bli hörd, oskyldighetspresumtion i brottmål, rättslig representation och en motiverad dom.¹⁷⁸ Några andra rättigheter förklarar jag nedan.

4.4.2 KONTRADIKTORISKT FÖRFARANDE

Rätten till ett kontradiktorisk förfarande innebär i princip att parterna skall ha möjligheten att känna till och kommentera allt bevismaterial som åberopas och alla yttranden som lämnas in för att påverka domstolens beslut.¹⁷⁹ Det är domstolens uppdrag att informera den anklagade i brottmål eller en part i ett civilmål om att sådant material existerar. Undantag från regeln om tillgång till allt relevant material kan finnas i vissa fall, exempelvis när det är absolut nödvändigt för att skydda ett viktigt allmänt intresse såsom nationell säkerhet.¹⁸⁰ Rätten till ett kontradiktorisk förfarande utgör en viktig aspekt av rätten till försvar som inte kan åsidosättas för att denna sistnämnda rätt effektivt skall kunna åtnjutas.¹⁸¹

4.4.3 RÄTTEN MOT SJÄLVANGIVELSE

Rätten mot självangivelse slås fast i artikel 6 Europakonventionen och erkändes som allmän rättsprincip i EU-rätten i fallet *PVC II*¹⁸². EU-domstolen noterade dock redan i målet *Orkem* att den ingick i den allmänna rättsprincipen om rätt till försvar.¹⁸³ Rätten innebär kortfattat att åklagaren själv måste bevisa att den anklagade är skyldig. Bevis får således inte inhämtas genom tvång och dokument som används måste ha insamlats på ett laglydigt sätt.¹⁸⁴

I *Orkem* hade sökanden överklagat ett beslut av kommissionen och yrkade att företagets rätt till försvar hade kränkts på grund av att kommissionen, genom hot om sanktioner, tvingat företaget att ange sig självt. I nämnda fall utvecklade EU-domstolen en begränsad rätt mot självangivelse genom att göra skillnad på direkt och indirekt självangivelse. Det ansågs tillåtet för kommissionen att tvinga fram rena faktauppgifter, även om dessa kunde användas för att fastställa ett konkurrensbegränsande beteende, mot uppgiftslämnaren i sig eller ett annat företag. Däremot menade domstolen att ett företag inte fick tvingas tillhandahålla svar genom

¹⁷⁸ Danelius, s. 245 ff.

¹⁷⁹ Case *Vermeulen v. Belgium*, ECHR (20 February 1996), punkt 33.

¹⁸⁰ Harris, O'Boyle & Warbrick, s. 254 f.

¹⁸¹ Schweitzer, *The European Competition Law Enforcement System and the Evolution of Judicial Review*, s. 8.

¹⁸² Mål *Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen*, EUD (15 oktober 2002).

¹⁸³ *Orkem mot kommissionen*, punkt 18 ff.

¹⁸⁴ Harris, O'Boyle & Warbrick, s. 259 f.

vilka det kunde tvingas erkänna förekomsten av en överträdelse, eftersom det var kommissionens uppgift att bevisa denna förekomst.¹⁸⁵ En senare dom från Europadomstolen i fallet *Funke* följde inte EU-domstolens resonemang.¹⁸⁶ I det senare målet krävde den franska tullen att sökanden skulle tillhandahålla fler dokument med hot om böter om han inte samarbetade. Europadomstolen höll med sökanden, som riskerade brottsåtal, om att hans rätt mot självangivelse blivit kränkt.¹⁸⁷ I fallet *Saunders* fortsatte Europadomstolen att undersöka räckvidden av rätten mot självangivelse.¹⁸⁸ Denna gång gällde det en utredning som gjordes av brittiska "Department of Trade and Industry" (DTI). DTI tog vittnesmål av flera individer vid företaget, vittnesmål som senare formade en betydlig del av åtalet mot sökanden. Europadomstolen noterade att rätten mot självangivelse visserligen inte nämns uttryckligen i konventionens artikel 6, men att den ändå utgör en internationellt erkänd standard som ligger i hjärtat av begreppet rättvis rättegång.¹⁸⁹

Rätten mot självangivelse är inte en absolut rättighet, det som är förbjudet är "otillbörligt tvång"¹⁹⁰. Tvång kan innefatta mycket, bl.a. fysiskt tvång, att tvinga en anklagad att vittna eller framföra bevis mot sig själv eller en regel som innebär att negativa slutsatser får dras om den anklagade använder sin rätt till tystnad. Ett hot om eller ett påläggande av en straffrättslig påföljd för den anklagade om denne underlåter att lämna information är också tvång och kan vara en överträdelse av rätten mot självangivelse även om den anklagade senare åtalas eller fälls för ett brott. Otillbörligt tvång föreligger dock först när, som Europadomstolen uttrycker det i fallet *Murray*, "själva kärnan i rätten mot självangivelse tillintetgörs"¹⁹¹. Alla ovan nämnda exempel på tvång kan således vara otillbörliga beroende på situationen. I fallet *Jalloh* formulerade Europadomstolen fyra kriterier som användes för att avgöra om själva kärnan i rätten mot självangivelse tillintetgjorts.¹⁹² Kriterierna var: arten och graden av tvång, förekomsten av eventuella rättssäkerhetsgarantier/skydd, hur den information som på så sätt (genom tvång) erhålls används samt vikten av allmänt intresse i utredningen.

¹⁸⁵ *Orkem mot kommissionen*, punkt 34 f. Se även avsnitt 4.4.4.3 nedan avseende nämnda fall.

¹⁸⁶ *Case Funke v. France*, ECHR (25 February 1993).

¹⁸⁷ *Ibid*, punkt. 44.

¹⁸⁸ *Case Saunders v. UK*, ECHR (17 December 1997). Se även Aslam & Ramsden, s. 68.

¹⁸⁹ *Ibid*, punkt 68.

¹⁹⁰ *Case Murray v. UK*, ECHR (8 February 1996), punkt 46.

¹⁹¹ *Ibid*, punkt 49.

¹⁹² *Case Jalloh v. Germany*, ECHR (11 July 2006), punkt. 101.

4.4.4 RESPEKTERAS FÖRETAGENS RÄTT TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG?

4.4.4.1 ALLMÄNT

Eftersom kommissionen agerar både åklagare och domare och ges en stor handlingsfrihet i processen, är behovet av garantier och skydd viktigt. Det verkar dock som att värdet av processuell integritet ibland ifrågasätts eller åtminstone inte respekteras fullt ut. I fallet *Landewyck* framhöll EU-domstolen att även om kommissionen felaktigt avslöjat affärshemligheter kunde beslutet endast annulleras om företaget hade kunnat visa att beslutet blivit ett annat om sådan processuell oriktighet inte funnits.¹⁹³ I fallet *AEG* framhöll domstolen att även om rätten till försvar hade kränkts räckte inte denna oriktighet för att upphäva beslutet.¹⁹⁴ Kränkningarna var inte av generell omfattning utan begränsade sig till några enskilda fall och kunde således inte innebära att rättegången i sin helhet var rättsstridig. Processuella garantier måste ibland ge vika för någon form av allmän syn att det betydande resultatet av beslutet är det mest viktiga.¹⁹⁵

Vikten av att kommissionen i sina utredningar och åtal respekterar rätten till försvar har åtskilliga gånger understrukits som en fundamental princip av EU-domstolen.¹⁹⁶ Alltmer överhängande är frågan huruvida EU:s och Europakonventionens tolkning av nyss nämnda princip är konform.¹⁹⁷ Praxis under senare tid har visat att bedömningen av lagligheten av kommissionens beslut och vid processen i konkurrensfall i allt högre grad kommer att påverkas av principerna i Europakonventionen och i SGR.¹⁹⁸

4.4.4.2 PROCESSUELL INTEGRITET

Om kommissionen, baserat på den information som insamlats vid en undersökning, anser att en konkurrensöverträdelse har ägt rum får de berörda företagen skriftlig information om detta genom ett *statement of objections*, det vill säga ett skriftligt meddelande om anmärkningar eller en preliminär bedömning.¹⁹⁹ Kommissionen är skyldig att väl formulera sitt meddelande om anmärkningar, så att det är tillräckligt klart för att företaget skall kunna få alla upplysningar det behöver för att försvara sig innan kommissionens slutgiltiga beslut. Om kommissionen inte respekterar denna regel kan det rättfärdiga en annullering av beslutet på

¹⁹³ Mål *Van Landewyck mot kommissionen*, EUD (29 oktober 1980), punkt 47.

¹⁹⁴ Mål *AEG mot kommissionen*, EUD (25 oktober 1983), punkt 30.

¹⁹⁵ Axelsson, s. 29.

¹⁹⁶ Mål *Archer Daniels mot kommissionen*, EUD (9 juli 2009), punkt 84.

¹⁹⁷ Jones & Sufrin, s. 1038.

¹⁹⁸ Vandenborre & Goetz, s. 578.

¹⁹⁹ Ezrachi, *EU Competition Law* (2012), s. 440.

grund av att företagets rätt till försvar åsidosatts.²⁰⁰ I målet *Hercules Chemicals* behandlades rätten att ta del av handlingar av EU-domstolen.²⁰¹ Fallet rörde ett beslut av kommissionen mot Hercules Chemicals (samt tre andra producenter) för medverkan i konkurrensbegränsande avtal och förfaranden på marknaden för polypropen. Hercules Chemicals överklagade och menade att deras rätt till försvar hade kränkts på grund av kommissionens vägran att tillhandahålla övriga producenters svar på kommissionens *statement of objections*. EU-domstolen framhöll att syftet med tillgång till handlingar är att göra det möjligt för parter i ett konkurrensfall att, på ett ändamålsenligt sätt, kunna uttala sig om kommissionens slutsatser. För att detta skall kunna uppfyllas krävs det att företagen får kännedom om den bevisning kommissionen förfogar över i målet. Ett åsidosättande av rätten till försvar, i ett beslut som innebär böter eller ålägganden, kan leda till en ogiltigförklaring av beslutet.²⁰²

Företagen besvarar skriftligen kommissionens meddelande, och har även rätt ta del av samtliga handlingar kommissionen förfogar över, om dessa kan vara relevanta för företagets försvar. Kommissionen måste, innan ett beslut fattas om huruvida en överträdelse av konkurrensrätten skett, ge företaget tillfälle att yttra sig över kommissionens invändningar. Beslut av kommissionen får endast grundas på invändningar som företaget fått yttra sig över.²⁰³ Rätten att ta del av handlingar följer av rätten till försvar och till ett kontradiktoriskt förfarande. Rätten att ta del av handlingar omfattar emellertid inte företagshemligheter, kommissionens interna dokument eller annan konfidentiell information.²⁰⁴

I *Cimenteries m.fl.* visas EU-domstolen bedömning av företags rätt till ett kontradiktoriskt förfarande, närmare bestämt deras rätt att ta del av kommissionens handlingar.²⁰⁵ Målet rörde ett flertal företag som var verksamma inom cementbranschen, vilka blivit föremål för beslut av kommissionen på grund av överträdelser av konkurrensreglerna. Domstolen förklarade att för att beslutet skulle kunna ogiltigförklaras, som de sökande företagen yrkat, måste det först fastställas att företagen inte på ett korrekt sätt fått insyn i kommissionens akt avseende överträdelsen, vilket lett till att deras rätt till försvar åsidosatts på grund av att de inte fått

²⁰⁰ Mål *Schneider Electric mot kommissionen*, EUD (22 oktober 2002), punkt. 440 och 462.

²⁰¹ Mål *Hercules Chemicals mot kommissionen*, EUD (08 juli 1999).

²⁰² *Ibid*, punkt 75 ff.

²⁰³ Förordning 1/2003, artikel 27.

²⁰⁴ Mål *Aalborg Portland m.fl. mot kommissionen*, EUD (7 januari 2004), punkt 68. Se även mål *Hoffmann-La Roche mot kommissionen*, EUD (13 februari 1979), punkt 9 och 11.

²⁰⁵ Förenade målen *Cimenteries m.fl. mot kommissionen*, EUD (15 mars 2000).

kännedom om dokument som hade kunnat användas för deras försvar. Domstolen framförde att den först måste pröva om de handlingar som inte varit tillgängliga hade ett objektivt samband med någon av kommissionens anmärkningar mot företagen. Utan ett objektivt samband anses företagen inte kunna ha haft nytta av nämnda handlingar för sitt försvar, och rätten till försvar kan inte anses vara kränkt. Om ett objektivt samband existerar prövas det faktum att de inte lämnats ut till företagen kunnat påverka deras försvar. Domstolen undersöker i så fall den bevisning som framlagts av kommissionen för att pröva om handlingarnas betydelse var av sådan art att den inte kunde förbises. Om det finns minsta möjlighet att förfarandet vid kommissionen skulle ha fått en annan utgång om företagen kunnat använda handlingarna under detta förfarande, anses rätten till försvar ha åsidosatts.²⁰⁶

4.4.4.3 KOMMISSIONENS BEFOGENHET ATT BEGÄRA INFORMATION

Frågan om huruvida rätten till självangivelse respekterats uppkommer oftast är i fall där tvång används i syfte att erhålla information som leder till att personen i fråga kan anklagas för ett brott i ett pågående eller förväntat brottmål. Det finns även fall då information som leder till en anklagelse om brott erhålls genom tvång utanför ramen av ett brottmål, men som senare används i ett åtal om brott mot personen i fråga (information som inte är ”farlig” i detta fall men som har stor betydelse när den används i senare fall).²⁰⁷ Den misstänkte i ett brottmål har ingen skyldighet att svara på myndigheternas förhørsfrågor, denne får inte förpliktas att förse polis eller åklagare med belastande handlingar och är heller inte skyldig att samarbeta med dem.²⁰⁸

Kommissionen har befogenheten att genomföra de undersökningar och begära de upplysningar som krävs för att få vetskap om överträdelser av konkurrensbestämmelserna.²⁰⁹ Det är upp till kommissionen att besluta om huruvida en upplysning är nödvändig för att påvisa en överträdelse av artiklarna 101 och 102 FEUF.²¹⁰ Det måste dock finnas ett samband mellan den begärda informationen och den förmodade överträdelsen.²¹¹ Enligt artikel 18 i förordning 1/2003 kan en begäran om information endast ske för fullgörandet av de uppgifter som kommissionen tillskrivits genom nämnda förordning. Därutöver måste kommissionen

²⁰⁶ Ibid, punkt. 240 och 241. Se även målen *Solvay mot kommissionen*, EUD (29 juni 1995), punkt 80-81, 84, 98, 100, 61-65 och 68; *ICI mot kommissionen*, EUD (29 juni 1995), punkt 90-91, 94, 108, 115, 71-75 och 78; *Hercules mot kommissionen*, EUD (17 december 1991), punkt 56.

²⁰⁷ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 264.

²⁰⁸ Fisher, s. 65.

²⁰⁹ *Orkem mot kommissionen*, punkt 15.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Mål *SEP mot kommissionen*, EUD (12 december 1991), punkt 29.

ange syftet med begäran och den rättsliga grunden. EU-domstolen har påpekat att begäran följaktligen måste identifiera den misstänkta överträdelsen ”med rimlig precision”²¹², och att begäran endast kan ske om ”kommissionen rimligen kunde anta, vid tidpunkten för begäran, att dokumentet skulle vara till hjälp för att fastställa att den påstådda överträdelsen ägt rum”²¹³. I skäl 23 till förordning 1/2003 upprepas den praxis som fastställdes i *Orkem* avseende självangivelse.²¹⁴ Däri stadgas det att företag är skyldiga att besvara alla frågor om sakförhållanden och tillhandahållna handlingar, även om dessa upplysningar kan komma att användas emot dem för att påvisa att en överträdelse ägt rum. Företagen kan dock inte tvingas medge att de begått en överträdelse.

4.4.4.4 RÄCKVIDDEN AV SKYDDET MOT SJÄLVANGIVELSE

Till en början fanns det en stor diskrepans mellan erkännandet av en rätt till självangivelse hos EU-domstolen och Europadomstolen. Fallet *Orkem* visar EU-domstolens ovilja att erkänna sagda rätt.²¹⁵ EU-domstolen framförde att rätten mot självangivelse inte existerade under den för fallet aktuella EU-förordningen. Den påpekade även att en rätt mot självangivelse endast tillerkändes fysiska personer i brottmål, inte juridiska personer i mål om ekonomiska överträdelser. Avseende rätten enligt artikel 6 i Europakonventionen framförde EU-domstolen att även om en juridisk person kunde åberopa denna artikel i konkurrensfall så följde det varken av ordalydelsen eller av Europadomstolens praxis att denna bestämmelse inkluderade en rätt mot självangivelse.²¹⁶ Europadomstolens bedömning i *Saunders* avvisade tydligt den princip som fastställts av EU-domstolen i *Orkem*, genom att den fastställde att även indirekt självangivelse, under särskilda omständigheter, kunde innebära en överträdelse av Europakonventionens artikel 6.²¹⁷

I *Mannesmannrohren-Werke* gavs EU-domstolen tillfälle att jämma ut skillnaderna i bedömning mellan de båda domstolarna.²¹⁸ I målet överklagade företaget till EU-domstolen efter att kommissionen ålagt ett dagligt vite på grund av företagets vägran att svara på en begäran om upplysningar. Företaget menade att dess rätt enligt artikel 6 i Europakonventionen överträtts. Domstolen påpekade att den inte var behörig att bedöma fallet

²¹² Förslag till avgörande av generaladvokat Jacobs, 15 december 1993, mål C-36/92 P, punkt 30. (Referens i *SEP mot kommissionen*, punkt 29.)

²¹³ *Ibid*, punkt 21.

²¹⁴ *Orkem mot kommissionen*, punkt 35 ff.

²¹⁵ *Aslam & Ramsden*, s. 67.

²¹⁶ *Orkem mot kommissionen*, punkt 28 ff.

²¹⁷ *Saunders v. UK*, punkt 70 ff. Se även ovan, avsnitt 4.4.3. Se även *Aslam & Ramsden*, s. 69.

²¹⁸ *Aslam & Ramsden*, s. 70.

enligt de principer som fanns i Europakonventionen, eftersom konventionen inte utgjorde en del av gemenskapsrätten.²¹⁹ Det kan te sig märkligt att EU-domstolen ansåg artikel 6 vara tillämplig på EU:s konkurrensrätt i fallet *Orkem* före domarna i *Funke* och *Saunders*, men att så fort det fastställts att rätten mot självangivelse faktiskt var en princip som ingick i artikel 6 ansågs sagda artikel inte längre vara tillämplig. EU-domstolen exkluderade på så sätt rätten mot självangivelse som ges av artikel 6 i Europakonventionen från kommissionens konkurrensutredningar.²²⁰ EU-domstolen menade i *Mannesmannrohren-Werke* att erkännandet av en absolut rätt att tåga skulle gå utöver vad som krävs för att skydda företagets rätt till förvar och dessutom utgöra ett omotiverat hinder av kommissionens undersökningsbefogenheter.²²¹ Denna motivering av EU-domstolen visade på en omedvetenhet om Europadomstolens rättspraxis, där det har poängterats att rätten att tåga inte är absolut. Om kommissionen hade en fullmakt att inhämta handlingar skulle det dessutom inte finnas ett ”omotiverat hinder” eftersom de då lagligt, även enligt artikel 6, skulle kunna ta beslut.²²²

4.4.5 SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

Rätten till en rättvis rättegång är den grundläggande rättighet som stadgas i artikel 6 i Europakonventionen, och inom den ryms ett stort antal specifika rättigheter. Bland annat inkluderas en oskyldighetspresumtion och en rätt till försvar, båda dessa återfinns i stadgans artikel 48. Rätten till ett kontradiktoriskt förfarande innebär att företaget skall ha tillgång allt material som domstolen har förfogar över för att fatta sitt beslut. Rätten mot självangivelse ger företaget rätt att inte vittna mot sig själv och kommissionen får inte tvinga fram dokument eller information, som är fällande, på ett olagligt sätt.

Processuella garantier utgör viktig del av företags rätt till en rättvis rättegång, särskilt eftersom kommissionens beslut inte alltid underkastas en fullständig överprövning. Först och främst är det viktigt att kommissionen följer de regler avseende insamlandet av information som stadgas i förordning 1/2003. De krav som ställs på kommissionen att väl formulera sitt *statement of objections* samt ange den lagliga grunden för och syftet med sin begäran, är bestämmelser som skyddar ett företags rätt till en rättvis rättegång. EU-domstolen har, enligt mig, skapat en rätt till ett kontradiktorisk förfarande torde uppfylla kraven på ett företags rätt

²¹⁹ *Mannesmannröhren-Werke mot kommissionen*, punkt 59.

²²⁰ Willis, *You have the right to remain silent...or do you?*, s. 313 ff. Se även Aslam & Ramsden s. 70.

²²¹ *Mannesmannröhren-Werke mot kommissionen*, punkt 66.

²²² Aslam & Ramsden, s. 70. Se även ovan, avsnitt 4.4.3.

till försvar. Företag som riskerar ett beslut från kommissionen har rätt att ta del av alla handlingar som kommissionen använder vid målet. Om kommissionen inte låtit ett företag ta del av alla handlingar anses rätten till försvar ha kränkts, om företaget hade kunnat använda handlingarna i fråga för sitt försvar och om det finns minsta möjlighet att förfarandet i så fall hade fått en annan utgång.

Rätten mot självangivelse för företag är något som genom Europadomstolens rättspraxis har utvecklats och blivit en viktig del av artikel 6 i Europakonventionen. Företags rätt mot självangivelse har hittills inte åtnjutit ett lika långtgående skydd i EU:s rättsordning som genom Europakonventionen. EU-domstolen har uppvisat en ovilja att tillerkänna företag ett lika långtgående skydd som de har rätt till enligt Europakonventionen, av fruktan för att kommissionens befogenheter skall inskränkas på bekostnad av upprätthållandet av konkurrensrätten. I och med Lissabonfördragets ikraftträdande kan EU-domstolen emellertid inte längre ignorera Europadomstolens rättspraxis. Konventionen är dock fortfarande inte en primärkälla i EU-rätten, även om hänsyn skall tas till den. Stadgan erbjuder dessutom ett långtgående skydd, som borde ändra EU-domstolens syn på och möjlighet att ignorera de mänskliga rättigheterna, även för företag. Skillnaden i att klassificera kommissionens förfaranden som civilmål eller brottmål har även det haft en stor betydelse för rätten till självangivelse, eftersom EU-domstolen påpekat att skyddet sträcker sig längre vid åtal för brott. Med kommissionens vittgående befogenheter att utdöma böter och viten till företag som vägrar samarbeta, eller som fälls för en överträdelse av konkurrensrätten, måste konkurrensförfaranden vid kommissionen klassas som straffrättsliga.

Vad som kan vara relevant är dock det som tidigare nämnts om att företag möjligtvis borde åtnjuta ett mindre omfattande skydd än individer, och särskilt i konkurrensrätt. Även om det i Europadomstolen påvisats att företag åtnjuter ett omfattande skydd mot självangivelse måste det erinras om att Europadomstolen inte har samma värderingsgrunder som EU och därför inte nödvändigtvis reflekterat i sådana ekonomiska banor som kommissionen gör. När EU och Europakonventionen nu tagit ett steg närmare varandra kan det dock vara nödvändigt att de båda domstolarna tar hänsyn till varandras värderingsgrunder och närmar sig även i fråga om företags rätt mot självangivelse i konkurrensrätt.

5 EU:S FÖRHÅLLANDE TILL EUROPAKONVENTIONEN

5.1 INLEDANDE ORD OCH HISTORIK

Relationen mellan EU och Europakonventionen har alltid varit komplicerad och även efter Lissabonfördragets ikraftträdande kvarstår denna komplexitet. EU startade som ett ekonomiskt samarbete, men utvecklades snabbt till att innefatta både politiska, polisiära och juridiska frågor. Med dessa förändringar ökade även EU:s makt och risken för att de grundläggande rättigheterna skulle bli lidande. Det fanns heller ingen skyldighet för EU att iaktta medlemsstaternas skyldigheter, rörande de mänskliga rättigheterna, vid lagstiftning och det faktum att EU-rätten är överordnad nationell rätt väckte oro. Med anledning av denna utveckling utformades de allmänna rättsprinciperna för att kunna ta vara på de grundläggande rättigheterna även inom EU.²²³ Första gången EU-domstolen direkt hänvisade till Europakonventionen var i *Rutili*-målet.²²⁴ Sedan dess har konventionens betydelse för EU-rätten utvecklats och idag måste EU:s institutioner, såväl som medlemsstaterna, ta hänsyn till den.²²⁵ Detta kapitel har till syfte att försöka klargöra relationen mellan EU och Europakonventionen, genom att belysa vissa relevanta områden. En analys av ämnet presenteras sist.

5.2 BOSPHORUS-MÅLET

Ett fall som tydligt markerade EU:s förhållande till Europakonventionen och EU-domstolens relation till Europadomstolen var målet *Bosphorus*.²²⁶ Fallet behandlades först i EU-domstolen och rörde Bosphorus Airways, ett turkiskt flygbolag, som ingått ett leasingavtal med det nationella jugoslaviska flygbolaget JAT för att under fyra års tid leasa två luftfartyg.²²⁷ Under den tiden hade FN infört sanktioner, som EU i sin tur implementerat, mot Jugoslavien. När ett av luftfartygen stannade på Dublins flygplats togs det i beslag av den irländska staten. Grunden för beslagtagandet var de sanktioner som införts mot Jugoslavien. EU-domstolen dömde till Irlands fördel eftersom staten följt EU-regleringar vars mål var av ett allmänintresse grundläggande för det internationella samfundet. Domstolen ansåg därför den irländska statens åtgärder vara proportionerliga, trots att JAT leasat flygfartyget till

²²³ Cameron, s. 167 f.

²²⁴ Mål *Rutili mot Ministre de l'intérieur*, EUD (28 oktober 1975), punkt 32.

²²⁵ Tridimas, s. 341 f.

²²⁶ Case *Bosphorus Airways v. Ireland*, ECHR (30 June 2005).

²²⁷ Mål *Bosphorus mot Minister for Transport m.fl.*, EUD (30 juli 1996).

Bosphorus, som hade mest kontroll över och störst intresse av fartyget. Bosphorus tog målet till Europadomstolen och menade att den irländska staten gjort sig skyldig till en överträdelse av rätten till egendom, som stadgas i artikel 1, protokoll 1, i Europakonventionen. Europadomstolen konstaterade att den Irländska staten genom sin handling endast uppfyllde sina skyldigheter enligt EU-rätt och att det utgjorde ett legitimt allmänintresse. Irlands handlingar gentemot Bosphorus och hindrandet av rätten till egendom var, enligt Europadomstolen, motiverade.

Domen i *Bosphorus* ledde till ett flertal konstateranden avseende relationen mellan Europakonventionen och EU. När det gäller EU:s medlemsstaters skyldigheter gentemot Europakonventionen (alla är anslutna till konventionen, dock inte till alla protokoll) gäller huvudregeln att även om de har överlåtit suverän makt till en internationell organisation (såsom EU) är de fortfarande ansvariga för handlingar som gjorts i rollen av medlem av organisationen, om denna handling inte är förenlig med Europakonventionen. Om en medlemsstat genom att följa EU:s primärrätt samtidigt bryter mot en regel i Europakonventionen kan staten hållas ansvarig enligt artikel 1 i Europakonventionen. EU:s institutioner däremot kan inte hållas ansvariga eftersom EU inte utgör en kontraherande part i Europakonventionen.²²⁸ Det existerar emellertid en presumtionsregel som innebär att en överträdelse av skyldigheterna stadgade i Europakonventionen inte anses ha skett om handlingen var nödvändig för att uppfylla en skyldighet gentemot organisationen, under förutsättning att organisationen föreskriver ett skydd för de mänskliga rättigheterna som motsvarar skyddet i Europakonventionen.²²⁹ Presumtionen är emellertid begränsad och kan brytas då omständigheterna i ett specifikt fall påvisar att EU-åtgärder gett ett ”uppenbarligen otillräckligt”²³⁰ skydd för rättigheterna i konventionen.²³¹

5.3 RELATIONEN MELLAN DOMSTOLARNA

5.3.1 MOTSTRIDIGA AVGÖRANDE

En risk som uppstår när EU inte är ansluten till Europakonventionen är uppkomsten av motstridiga avgöranden från EU-domstolen och Europadomstolen. Exempelvis har rätten mot självangivelse i artikel 6 i Europakonventionen tolkats på olika sätt av domstolarna. EU-

²²⁸ *Bosphorus v. Ireland*, punkt 152 f., se även *Matthews v. UK*, ECHR (18 February 1999), punkt 29 och 32 ff. samt *Prince Hans-Adam v. Germany*, ECHR (12 July 2001), punkt 47.

²²⁹ Skyddet ska vara jämförbart, inte identiskt, *Bosphorus v. Ireland*, punkt 155.

²³⁰ Ibid punkt 156.

²³¹ Ibid punkt 155 f.

domstolen framhöll i fallet *Orkem* att rätten att inte vittna mot sig själv inte omfattas artikel 6. Europadomstolen däremot menade i fallet *Funke* att alla som anklagas för ett brott har rätt att tåga och behöver inte bidra till självangivelse. De två domstolarna är dock mer samarbetsvilliga än konfliktsökande. Under 1990-talet började EU-domstolen hänvisa till rättspraxis från Europadomstolen och hänvisningarna har ökat under 2000-talet. Dessutom har EU-domstolen avsevärt utökat sin jurisdiktion rörande de grundläggande rättigheterna och försöker följa Europadomstolens avgöranden. Europadomstolen å sin sida visar en öppenhet gentemot de normer som används av EU-domstolen.²³²

Det Europadomstolen i *Bosphorus* krävde för att presumptionen att ett likvärdigt skydd för de mänskliga rättigheterna erhöles skulle gälla, var att staterna inte hade någon handlingsfrihet eller bestämmanderätt gällande regleringarna. Tolkningen av huruvida en sådan bestämmanderätt existerar i EU-rätten är i slutändan EU-domstolens uppgift. Det kan emellertid uppkomma svårigheter om EU-domstolen inte dömer i målet och det i stället går till Europadomstolen. Europadomstolen får då tillfälle att tolka EU-rätt, såsom Europadomstolen ibland tolkar Europakonventionen, vilket kan leda till en rättslig osäkerhet genom motstridiga avgöranden mellan domstolarna. I positiv bemärkelse har det påpekats att ovan nämnda situation även kan vara fördelaktig genom att den skapar en ”rättslig korsbefruktning”.²³³ Det har sagts att det hänsynsfulla förfarandet som Europadomstolen befäste i *Bosphorus* kan komma att påverkas, genom att utvidgas eller överges, om EU ansluter sig till konventionen. Argument för att liknande kriterier skall tillämpas för parter i Europakonventionen och för EU har framförts och vissa menar att en utvidgning av *Bosphorus*-förfarandet skulle medföra en relativt ytlig kontroll i Strasbourg avseende EU-förordningar och beslut.²³⁴

En följd av en framtida EU-anslutning till Europakonventionen skulle vara att EU självt blir rättsligt bundet av bestämmelserna i konventionen. Institutionerna kan då ställas inför rätta vid Europadomstolen, vilket torde öka skyddet för mänskliga rättigheter i EU. De bägge systemen, EU och Europakonventionen, närmar sig varandra och detta borde i framtiden leda

²³² Tridimas, s. 342 ff.

²³³ Ibid, s. 351 f.

²³⁴ Hettne & Otken Eriksson, s. 156 f.

till en större enhetlighet mellan de tolkningsmetoder och principer som tillämpas i de båda domstolarna.²³⁵

5.3.2 INBÖRDES TURORDNING

För att kunna väcka en talan vid Europadomstolen måste alla interna möjligheter först uttömmas. Denna regel är viktig för att konventionens subsidiaritetsprincip skall respekteras, men även för att EU-domstolen skall få möjlighet att pröva EU-rättsaktens giltighet först. En effektiv tillämpning av EU:s domstolsprövningssystem kräver att sökande parter inte skall kunna gå runt det och direkt till Europadomstolen. Som tidigare nämnts har EU-domstolen länge hänvisat till Europakonventionen och till Europadomstolens praxis i sina domar. Europadomstolen har dessutom medgivit att det existerar ett skydd för de mänskliga rättigheterna inom EU:s rättssystem som presumeras vara likvärdigt Europakonventionens.²³⁶

Lissabonfördraget har fört med sig förändringar som utgör en naturlig utveckling av de grundläggande rättigheternas skydd inom EU. Logiskt sett borde därför EU-domstolens arbete inom området för dessa rättigheter öka, trots att Europadomstolen får det yttersta tolkningsansvaret genom en anslutning. EU-domstolen borde även drivas av en vilja att ”göra rätt” nu när de rättsprinciper som den själv har utvecklat utgör primärrätt genom SGR.²³⁷

5.4 EU:S ALLMÄNNA RÄTTSPRINCIPER OCH EUROPAKONVENTIONEN

Före Lissabonfördraget följde Europakonventionens ställning inom EU-rätten av domen i *Treuhand*.²³⁸ Fallet rör kommissionens beslut om ett förfarande enligt konkurrensreglerna avseende en konkurrensbegränsande samverkan som ingåtts mellan tre producenter (bl.a. Treuhand) av kemikalier som används inom plast- och gummiindustrin. Treuhand menade att kommissionen inte respekterat deras rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen. Vidare menade de att eftersom de böter som dömts ut mot dem var av straffrättslig karaktär hade de rätt till vissa minimirättigheter, enligt artikel 6 (3) i Europakonventionen, som kommissionen inte respekterat. EU-domstolen påpekade att de inte hade domsrätt att bedöma en utrednings laglighet i ljuset av reglerna i Europakonventionen, eftersom de inte utgjorde en del av gemenskapsrätten. Trots detta menade EU-domstolen att Europakonventionen har en speciell betydelse:

²³⁵ Ibid, s. 319 f.

²³⁶ Se ovan, avsnitt 5.2.1.

²³⁷ Hettne & Otken Eriksson, s. 319 f.

²³⁸ Mål *AC-Treuhand AG mot kommissionen*, EUD (8 juli 2008).

”Förstainstansrätten erinrar inledningsvis om att rätten inte är behörig att bedöma huruvida en utredning i konkurrensfrågor är lagenlig mot bakgrund av Europakonventionens bestämmelser, eftersom dessa bestämmelser inte i sig utgör en del av gemenskapsrätten. Detta hindrar inte att gemenskapsdomstolen ska säkerställa att de grundläggande rättigheter iaktas som utgör en integrerad del av de allmänna rättsprinciperna och att den härvid utgår från medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner och från uppgifter i internationella dokument angående skydd för de mänskliga rättigheterna som medlemsstaterna har varit med om att utarbeta och tillträtt. Det ska konstateras att Europakonventionen är av särskild betydelse i detta avseende, vilket framgår av artikel 6.2 EU.”²³⁹

5.5 STADGANS RELATION TILL EUROPAKONVENTIONEN

Det framgår av artikel 6 (3) FEU att unionen skall respektera *”de grundläggande rättigheterna, såsom de garanteras i Europakonventionen och såsom de följer av medlemsstaternas gemensamma konstitutionella principer”* och att de skall *”ingå i unionsrätten som allmänna principer”*. Mer iögonfallande är artikel 52 SGR som stadgar att de rättigheter som garanteras i SGR, och som även omfattas av Europakonventionen, skall tillräknas samma innebörd och räckvidd som i konventionen. Artikeln går dessutom så långt som att fastställa att unionsrätten kan tillförsäkra rättigheterna ett mer långtgående skydd. På grund av ovanstående kan det anses att den rättsliga ställning som SGR nu innehar inte troligt skulle kunna skapa negativa följder för samspelet mellan Europarådets och EU:s system för de grundläggande rättigheternas skydd. Det har påpekats att SGR är mer nyskapande och framåtsträvande än Europakonventionen, och att EU-domstolen inte har någon anledning att sluta ta hänsyn till Europadomstolens rättspraxis vid sina domar avseende de grundläggande rättigheterna.²⁴⁰

I artikel 52.1 SGR stadgas en rätt att göra inskränkningar, vilket innebär att begränsningar i rättigheterna får göras, med beaktande av proportionalitetsprincipen, om de är nödvändiga och svarar mot mål av allmänt samhällsintresse som erkänns av unionen eller behovet av skydd för andra. Även om denna inskränkingsrätt har påståtts vara *”frihetsdödande”* har det argumenterats att den endast återger de vanliga kraven på en statlig inskränkning av enskildas rätt. Det har således påpekats att EU-domstolen torde vara benägen att vara restriktiv i sin tolkning av inskränkningar av de rättigheter som ges av SGR, vilket även framgår av stadgans artikel 53.²⁴¹

²³⁹ Ibid, punkt 45.

²⁴⁰ Hettne & Otken Eriksson, s. 149 f.

²⁴¹ Ibid, s. 150.

I stadgans ingress återfinns följande skrivelse: ”Det är [...]nödvändigt att stärka skyddet av de grundläggande rättigheterna mot bakgrund av samhällsutvecklingen [och] de sociala framstegen”. Både Europakonventionen och EU erkänner således att deras regleringar måste tolkas i förhållande till de värderingar och omständigheter som föreligger i dagsläget.

5.6 EU:S ANSLUTNING TILL EUROPAKONVENTIONEN

5.6.1 INLEDNING

EU:s anslutning till Europakonventionen har varit föremål för diskussion under lång tid. Till en början ansågs det vara onödigt, men har med anledning av skyddet för de mänskliga rättigheterna återaktualiserats. Den problematik som tidigare diskuterades var om en anslutning skulle vara förenlig med fördraget och huruvida Unionen hade behörighet att ansluta sig.²⁴² Möjligheten för EU att ansluta sig till Europakonventionen stadgas numera i artikel 59 Europakonventionen och EU har en skyldighet att agera, enligt artikel 6 (2) FEU. Förhandlingar avseende EU:s anslutning till Europakonventionen startade den 7 juli 2010, men trots att det snart har gått tre år sedan Lissabonfördraget trädde i kraft har anslutningen ännu inte ägt rum.²⁴³ EU-domstolen har ändå gett konventionens bestämmelser och Europadomstolens rättspraxis en viss tyngd genom att ta hänsyn till dessa vid utvecklingen av sin egen rättspraxis inom området för grundläggande rättigheter och allmänna rättsprinciper.²⁴⁴

Konsekvensen av att EU ännu inte anslutit sig till Europakonventionen är att unionens institutioner inte kan ställas inför rätta för en överträdelse av Europakonventionen inför Europadomstolen i Strasbourg. Däremot måste EU, just på grund av stadgandet i artikel 6 FEU, respektera rättigheterna som stadgas i Europakonventionen inom sin egen jurisdiktion. Det är därför möjligt att framför EU-domstolen åberopa att EU handlat på ett sätt som är oförenligt med Europakonventionen. Problemet som uppstår i och med att EU fortfarande inte kan ställas inför rätta vid Europadomstolen är att all tolkning av hur EU måste förhålla sig till Europakonventionen överläts till EU-domstolen.²⁴⁵ En tolkning av EU-domstolen är inte alltid optimal eftersom Europakonventionen inte utgör primärrätt i EU, varför konventionen skulle

²⁴² Tridimas, s. 353 f.

²⁴³ Europarådets officiella webbplats: Topics/Council of Europe and EU/EU accession's negotiations.

²⁴⁴ Hettne & Otken Eriksson, s. 138.

²⁴⁵ Harris, O'Boyle & Warbrick, s. 28 f.

bli lidande om den ställdes mot en reglering som finns i någon av primärkällorna.²⁴⁶ EU:s anslutning till Europakonventionen kan därför betraktas som något högst önskvärt.²⁴⁷

5.6.2 ARGUMENT FÖR EU:S ANSLUTNING TILL EUROPAKONVENTIONEN

Ett icke-rättsligt argument för EU:s anslutning till Europakonventionen är att det skulle vara symboliskt värdefullt för EU att ansluta sig till Europakonventionen. En anslutning skulle sända ett positivt budskap som understryker EU:s vilja att skydda de grundläggande rättigheterna. Det skulle dessutom leda till en större enhetlighet mellan de nationella rättsordningarna och EU:s rättsordning eftersom EU:s institutioner, precis som medlemsstaterna, skulle bli formellt bundna av Europakonventionen. En anslutning till Europakonventionen är trots allt ett av kraven för ett medlemskap i EU.²⁴⁸

Det finns även många rättsliga argument till varför EU skall ansluta sig till Europakonventionen. En anslutning skulle främja rättssäkerheten, förbättra skyddet för enskilda och främja rättsstatsprincipen.²⁴⁹ Det har framförts att en anslutning skulle ge EU:s medborgare ett skydd mot EU-rättsakter, på samma sätt som de redan har mot nationella rättsakter. En anslutning har även ansetts vara nödvändig för att skillnader gällande normer för skyddet av de grundläggande rättigheterna inte skall skilja sig åt mellan EU-domstolen och Europadomstolen.²⁵⁰ Utvecklingen av praxis från de båda domstolarna behöver således vara samstämmig.²⁵¹ Det faktum att EU-domstolen skulle kunna bli föremål för en specialiserad, direkt och extern rättslig tillsyn menas vara önskvärt.²⁵² En anslutning skulle dessutom innebära att enskilda, efter att ha uttömt möjligheterna att föra talan vid de interna domstolarna, kan väcka talan mot EU vid Europadomstolen, vilket innebär att Europadomstolen direkt kan kontrollera EU-åtgärder.²⁵³

5.6.3 PROBLEMATIK

Avseende artikel 6 (2) FEU föreskrivs det i nämnda fördrags protokoll 8 behovet av att respektera ”*unionens och unionsrättens särdrag*”²⁵⁴ och oumbärligheten av att bevara dessa

²⁴⁶ Case *Matthews v. UK*, punkt 40 f.

²⁴⁷ Harris, O’Boyle & Warbrick, s. 29.

²⁴⁸ Hettne & Otken Eriksson, s. 136 f.

²⁴⁹ Tridimas, s. 355.

²⁵⁰ Hettne & Otken Eriksson, s. 137 f.

²⁵¹ *Ibid*, s. 151.

²⁵² *Ibid*, s. 137 f.

²⁵³ *Ibid*, s. 151.

²⁵⁴ Protokoll om artikel 6.2 i fördraget om Europeiska unionen angående unionens anslutning till Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, art.1.

särdrag i de ”särskilda bestämmelserna för unionens eventuella deltagande i kontrollmyndigheterna enligt Europakonventionen”²⁵⁵. Någon definition av vad nämnda särdrag innebar saknas däremot, vilket gör det svårt att förstå vad som är protokollets specifika tillämpningsområde. Vad som skulle kunna aktualiseras är att principen om EU:s rättsordnings självständighet måste respekteras, avseende dess väsentliga kännetecken. Om och när EU ansluter sig till Europakonventionen är det således viktigt att EU-domstolens tolkningsmässiga självständighet lämnas intakt. Viktigt att minnas är att Europadomstolen är en sista utväg och att det är de interna myndigheterna och domstolarna som i första hand skall tolka och tillämpa den inhemska rätten. I Europadomstolen prövas för övrigt inte den nationella lagstiftningens giltighet, utan endast dess förenlighet med konventionen. Det har därför framhållits att tillämpningen av nyss nämnda principer borde utesluta uppkomsten av några problem gällande EU-domstolens självständighet.²⁵⁶

Vissa anser att förhandlingarna om EU:s anslutning till Europakonventionen kommer att bli en svårbemästrad och trög process som kommer dra ut på tiden och att den politiska entusiasmen som har väckts kommer att avta med anledning av den komplexa rättsliga processen.²⁵⁷

5.7 SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

Det är inte enkelt att få ett grepp om relationen mellan EU och Europakonventionen. De härstammar båda från tidiga samarbeten mellan länderna i Europa, men skapades av två helt olika anledningar. Medan EU:s koncentration har legat på ett ekonomiskt samarbete, även om den utvecklats att innefatta så mycket mer, så är det de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som är Europakonventionen. Båda system har dock kommit att utvecklas och idag finns det många likheter mellan skyddet för mänskliga rättigheter hos dem.

I *Bosphorus*-målet fastställde Europadomstolen att presumtionen var att EU-rättens skydd för de mänskliga rättigheterna motsvarar Europakonventionens, så länge det inte genom omständigheterna i ett specifikt fall påvisas att ett uppenbarligen otillräckligt skydd getts. Jag ställer mig tvekan till denna presumptionsregel, särskilt i fråga om företags rättigheter. Det

²⁵⁵ Ibid, art. 1 a).

²⁵⁶ Hettne & Otken Eriksson, s. 153 ff.

²⁵⁷ Ibid, s. 157.

har flera gånger visats att EU-rätten tillskrivit företag ett mindre omfattande skydd än Europakonventionen.²⁵⁸

Så länge EU inte är anslutet till konventionen finns risken för motstridiga avgöranden mellan Europadomstolen och EU-domstolen. Detta har påvisats bland annat i fråga om skyddet mot självangivelse. Den största anledningen till motstridighet mellan domstolarna är, enligt mig, olika prioriteringar i rättsordningarna. Även om mänskliga rättigheter spelar en allt större roll inom EU så är grunden till samarbetet staternas ekonomiska intressen. Europakonventionen däremot skapades just på grund av att ett skydd för mänskliga rättigheter saknades. Hittills verkar domstolarna dock för det mesta vilja följa varandra och med Lissabonfördragets ikraftträdande torde ännu större enhetlighet mellan dem uppstå. Jag anser att det skulle vara aktuellt med ett närmare samarbete mellan domstolarna för att de skall kunna garantera lika långtgående rättigheter. Åtminstone i ”ekonomiska mål”, såsom fall som aktualiseras av konkurrensrätten, skulle det underlätta med ett samarbete mellan domstolarna. En svårighet är det faktum att Europadomstolen gör en ny bedömning i varje fall eftersom dess rättspraxis endast är bindande för parterna. EU-domstolens praxis däremot är bindande för alla medlemsstaterna.

När det gäller domstolarnas inbördes turordning ställer jag mig positiv till att Europadomstolen får det ”sista ordet” vid ett beslut, vilket ökar skyddet av de mänskliga rättigheterna. Det är dock viktigt att båda domstolar visar hänsyn till varandra och respekterar varandras värderingar. Om Europadomstolen blir högsta översynsinstitut av konkurrensrätt måste den kunna balansera vikten av att upprätthålla en rättvis konkurrens på marknaden med företagens rätt till en rättvis rättegång. Denna balansgång måste dessutom ske med EU:s mål i bakhuvudet. En annan viktig aspekt är den subsidiära roll som Europadomstolen skall ha, det yttersta ansvaret har medlemsstaterna, vilket även i framtiden kommer att innefatta EU. Då är det än viktigare att domstolarna samarbetar och gör mer likartade bedömningar så att Europadomstolen kan behålla sin subsidiära roll.

EU:s allmänna rättsprinciper skapades för att det saknades ett skydd för de mänskliga rättigheterna inom EU. Många av dessa principer har hämtat inspiration från Europakonventionen och dess särskilda betydelse för de allmänna rättsprinciperna påpekades av EU-domstolen i *Treuhand*. Nu har principerna skrivits ned genom SGR, vars skydd för

²⁵⁸ Se exempelvis *Orkem mot kommissionen*.

företags rätt till en rättvis rättegång i mycket korresponderar med konventionens artikel 6. Än viktigare är det faktum att stadgan föreskriver ett mer omfattande skydd än Europakonventionen, vilket borde influera rättspraxis från EU-domstolen. En likhet mellan de båda systemen är beaktandet av proportionalitetsprincipen och rätten för staten att göra inskränkningar i rättigheter. Vad jag tror kan bli ett problem är det faktum att EU har andra värderingsgrunder än Europarådet. Det är en ekonomisk union från början och därför finns det intressen som kan väga över vid en tillämpning av proportionalitetsprincipen, som kanske inte skulle ha kommit upp vid Europadomstolens tolkningar. De båda systemen föreskriver även att en tolkning av reglerna alltid ska ske med beaktande av samhällsutvecklingen och dagens rättsuppfattning. Både EU-rätten och Europakonventionen utvecklas således med tiden, vilket domstolarna måste ta hänsyn till vid bedömningar av företags konkurrensrätt. Sagda rätt är relativt kontroversiell och någonting som jag tror kommer att utvecklas.

EU:s anslutning till Europakonventionen skulle innebära att institutioner, som kommissionen, skulle kunna ställas inför rätta framför Europadomstolen. Detta är bland annat viktigt för företag i konkurrensrätt som anser att deras rätt till en fullständig överprövning inte har respekterats av EU-domstolen. Det verkar nästan absurt att EU inte är anslutet till Europakonventionen när unionen själv kräver det av sina medlemsstater och en anslutning skulle därför vara symboliskt värdefull för att visa EU:s vilja att skydda de mänskliga rättigheterna. Det skulle även underlätta för medlemsstaterna eftersom de inte längre skulle behöva oroa sig för EU-regleringar som riskerar tvinga dem att gå emot bestämmelser i konventionen. En anslutning skulle dessutom öka rättssäkerheten och skyddet för enskilda. En svårighet med en anslutning är hur en anpassning skall ske för att EU ska kunna behålla sin självständighet samtidigt som den måste respektera Europakonventionen. Jag håller med de åsikter som uttryckts om att anslutningen inte kan genomföras direkt och att den är komplicerad, men jag tror inte att entusiasmen avtar. Tvärtom anser jag att mänskliga rättigheters roll endast blir större i världen och därför tror jag att många medlemsstater och omvärlden slutligen kommer kräva en anslutning.

6 SLUTSATSER

Genom Lissabonfördraget, och särskilt SGR, har de mänskliga rättigheterna getts ett större utrymme inom EU:s rättsordning. Det är möjligt att åberopa de rättigheter som stadgas i Europakonventionen inför EU-domstolen och det blir, förhoppningsvis, snart möjligt att dra EU:s institutioner inför rätta vid Europadomstolen. Kommissionen har getts vittgående befogenheter vid konkurrensrätt i EU genom förordning 1/2003 för att verkställa konkurrensrätten. Eftersom kommissionen inte behöver en fullmakt för att genomföra sina undersökningar och ta sina beslut blir dessa förfaranden endast föremål för en kontroll i efterhand, och då en laglighetsprövning, av EU-domstolen. Den problematik som då uppstår är att företagens rätt till domstolsprövning inte alltid respekteras.

Rätten till domstolsprövning och en rättssäker process, som företag skall åtnjuta vid kommissionens verkställande av konkurrensrätten, inkluderar bland annat rätten till en fullständig prövning av en domstol. Detta krav ställs både genom artikel 6 i Europakonventionen och artikel 47 i SGR. Kommissionen uppfyller inte kraven på en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag, med anledning av sina roller som bland annat åklagare och domare i konkurrensförfaranden. På grund av detta blir det EU-domstolen som måste uppfylla kravet på en fullständig prövning, vid en överprövning av kommissionens beslut. Europadomstolen gjorde ett uttalande avseende den påverkan Europakonventionens principer har på EU:s konkurrensrätt i fallet *Menarini*. Domstolen underströk vikten av att myndighetsbeslut, som kommissionens, måste bli föremål för en överprövning av en domstol med full jurisdiktion för att företagens rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen skall kunna respekteras. Både rätts- och sakfrågor skall således kunna prövas av domstolen. EU-domstolen har emellertid full jurisdiktion endast i fråga om de böter eller viten som kommissionen kan ålägga företag.

Kommissionen har ett utrymme för skönsmässig bedömning i komplicerade tekniska och ekonomiska frågor, och dessa bedömningar kontrolleras ofta inte av EU-domstolen på grund av att de anses som komplicerade. I en rad fall under senare tid har domstolen dock visat att den är kapabel att göra en fullständig överprövning av kommissionens beslut. EU-domstolen visade i fallet *KME* att även om det finns ett utrymme för skönsmässig bedömning så måste domstolen pröva kommissionens tolkning av de ekonomiska eller tekniska uppgifterna.

Någonting som måste förtydligas för att öka rättssäkerheten, är under vilka förhållanden som kommissionen får ha ett utrymme för skönsmässig bedömning, och hur långt den sträcker sig.

Många av de skydd som finns i Europakonventionens artikel 6 aktualiseras först när det är tal om brottmål. Även om kommissionen är en administrativ myndighet och de böter som utdelas anses som administrativa i EU, faller dessa böter inom ramen för straffrättsliga sanktioner enligt den autonoma betydelse som artikel 6 har. Det kan dock argumenteras att straffrättsliga garantier inte måste tillämpas i full utsträckning eftersom konkurrens mål inte utgör rena straffrättsliga förfaranden. I SGR görs det emellertid ingen åtskillnad mellan brottmål och civilmål, varför företag borde kunna kräva ett än mer långtgående skydd genom EU-rätten.

Eftersom kommissionens beslut inte alltid underkastas en fullständig prövning föreskrivs många processuella garantier i förordning 1/2003 som skall skydda företagen. Rätten till ett kontradiktorisk förfarande skyddas genom att företagen har rätt att ta del av alla handlingar som kommissionen använder i ett mål som rör dem. Detta skydd är väl utvecklat inom EU-domstolens praxis. Ett område där företagens skydd däremot inte är tillräcklig, är rätten mot självangivelse. Denna rätt bedömts helt olika av EU-domstolen och Europadomstolen och skyddet i EU inte lever upp till det skydd som ges genom Europakonventionen. Det kan emellertid argumenteras för att företag i brottmål inte nödvändigtvis bör åtnjuta ett fullständigt skydd, på grund av deras ställning i samhället och med anledning av upprätthållandet av en fri och rättvis konkurrens på den inre marknaden.

Genom Lissabonfördraget har det ställts ett krav på EU att ansluta sig till Europakonventionen. Detta skulle vara positivt eftersom det ökar rättssäkerheten för medlemsstaterna, som inte längre kommer behöva oroa sig för att de åtgärder som krävs av EU riskerar att tvinga dem bryta mot sina förpliktelser enligt konventionen. Det skulle även innebära att EU:s institutioner kan ställas inför rätta framför Europadomstolen, exempelvis i konkurrens mål om ett företag anser att en fullständig överprövning av kommissionens beslut inte har skett. Den svårighet som kan uppstå är hur anslutningen skall ske för att EU skall kunna behålla sin självständighet som internationell rättsordning. De båda systemen har många liknande mål, men samtidigt är deras grundtankar olika. Europadomstolen och EU-domstolen har inte samma värderingar i åtanke när de dömer i mål, vilket kan komma att skapa problem genom motstridiga avgöranden. Vad som även måste upprätthållas är Europadomstolens subsidiära roll. Medlemsstaterna kan inte gå runt EU-domstolen för att få

en bedömning av Europadomstolen. De båda domstolarna är dock medvetna om varandra och verkar försöka följa varandras rättspraxis i bästa mån, och genom ett samarbete dem emellan kan eventuella svårigheter minskas. EU-domstolen har trots allt haft stor inspiration av Europadomstolen vid skapandet av EU:s allmänna rättsprinciper, som nu har resulterat i SGR.

Även om vissa menar att EU:s system genom vilket konkurrensrätten verkställs respekterar företagets rätt till en rättvis rättegång finns det många som skulle protestera. Exakt vad som krävs av kommissionen, och kanske EU-domstolen framför allt, för att företagets mänskliga rättigheter skall respekteras är inte klargjort. Enligt min åsikt har EU ännu inte lyckats finna den rätta balansen mellan upprätthållandet av konkurrensrätten och företagets grundläggande rättigheter, även om EU-domstolen lyckas i några fall. Med den senare tidens utveckling i rättspraxis och de mänskliga rättigheternas framfart i EU:s rättsordning, är det emellertid troligt att tydligare gränser i nämnda balansgång dras och att rättssäkerheten för företag ökar.

KÄLLFÖRTECKNING

OFFENTLIGT TRYCK

EU

Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen, undertecknat i Lissabon den 13 december 2007

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

Fördraget om europeiska unionen

Fördraget om europeiska unionens funktionssätt

Förordning nr 17/1962 om tillämpning av fördragets artiklar 85 och 86

Rådets förordning(EG) nr 1/2003 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna 81 och 82 i fördraget

Kommissionens förordning nr 773/2004 om kommissionens förfarande enligt artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget

Tillkännagivande från kommissionen om handläggningen av klagomål rörande artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget (2004/C 101/05)

Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna (2007/C 303/02)

Kommissionens tillkännagivande om bästa praxis för förfaranden som rör artiklarna 101 och 102 i EUF-fördraget (2011/C 208/06)

Europarådet

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, *ändrad genom protokoll nr 11 och 14, med protokoll nr 1, 4, 6, 7 och 13*

Collected Edition of the "Travaux Préparatoires" (of the European Convention on Human Rights), Volume 1, Preparatory Commission of the Council of Europe, Committee of

- Ezrachi, Ariel EU Competition Law, *An Analytical Guide to the Leading Cases*, Hart Publishing 2012.
- Fisher, David I. Mänskliga rättigheter, *En introduktion*, Femte upplagan, Norstedts Juridik 2009.
- Harris, David; O'Boyle, Michael; Bates, Ed; Buckley, Carla; Warbrick, Colin; Kilkelly Ursula; Cumper, Peter; Arai, Yutaka; Lardy, Heather Harris, O'Boyle & Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights, 2nd edition, Oxford University Press 2009.
- Hettne, Jörgen; Otken Eriksson, Ida EU-rättslig metod, *Teori och genomslag i svensk rättstillämpning*, Andra upplagan, Norstedts Juridik 2011.
- Jones, Alison; Sufrin, Brenda EU Competition Law, *Texts, Cases and Materials*, 4th ed, Oxford University Press 2011.
- Tridimas, Takis The General Principles of EU Law, Second edition, Oxford EC Law Library, Oxford University Press 2006.
- Westin, Jacob Europeisk konkurrensrätt, Studentlitteratur 2007.

ARTIKLAR

- Aslam, Imran; Ramsden, Michael *EC Dawn Raids: A Human Rights Violation?*, The Competition Law Review (2008), Volume 5 Issue 1, pp.61-87.
- Bronckers, Marco; Vallery, Anne Business as usual after *Menarini?*, mlex MAGAZINE (Ab Extra), January-March 2012, pp. 43-47.

- Bronckers, Marco; Vallery, Anne Fair and Effective Competition Policy in the EU: *Which Role for Authorities and Which Role for the Courts after Menarini?*, European Competition Journal (ECJ) 283, August 2012, pp. 283-299.
- Forrester, Ian S. A Bush In Need of Pruning: *The Luxuriant Growth of Light Judicial Review*, European Competition Law Annual 2009: Evaluation of Evidence and its Judicial Review in Competition Cases (eds. Ehlermann, Claus-Dieter; Marquis, Mel), Hart Publishing 2010.
- Kokott, Julianne; Sobott, Christoph *The Charter of Fundamental Rights of the European Union after Lisbon*, EUI Working Paper, AEL 2010/6.
- Schweitzer, Heike *The European Competition Law Enforcement System and the Evolution of Judicial Review*, European Competition Law Annual 2009: Evaluation of Evidence and its Judicial Review in Competition Cases (eds. Ehlermann, Claus-Dieter; Marquis, Mel), Hart Publishing 2010.
- Vandenborre, Ingrid; Goetz, Thorsten *EU Competition Law Procedure*, Journal of European Competition Law & Practice (2012), Vol. 3, No. 6, pp. 578-585.
- White & Case Due process in competition cases: *A step forward by the ECJ*, december 2011.
- White & Case EU judges rising to the challenge? *The EU General Court's judgement in Hydrogen Peroxide, Netherlands Beer and International Removals Services*, Client Alert – Competition, 17 juni 2011.

Wils, Wouter P.J.

EU Anti-trust Enforcement Powers and Procedural Rights and Guarantees; The Interplay between EU Law, National Law, the Charter of Fundamental Rights of the EU and the European Convention On Human Rights, World Competition 34 (2011), no. 2, pp. 189-213.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Europeiska kommissionens officiella webbplats

<http://ec.europa.eu>

- Konkurrens/Konsumenten i centrum/EU-institutinerna och konkurrenspolitiken
Sida besökt 18/2 2013, senast uppdaterad 16/4 2012
(http://ec.europa.eu/competition/consumers/institutions_sv.html)
- European Commission, Antitrust Manual of Procedures, Internal DG Competition working documents on procedures for the application of Articles 101 and 102 TFEU, March 2012
Sida besökt 19/2 2013
(http://ec.europa.eu/competition/antitrust/antitrust_manproc_3_2012_en.pdf)

EU-domstolens officiella webbplats

[http:// curia.europa.eu](http://curia.europa.eu)

- General Court of the European Union, Press Release No 61/2011, Luxembourg 16 June 2011
Sida besökt 24/2 2013
(<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2011-06/cp110061en.pdf>)

Europarådets officiella webbplats

<http://www.coe.int>

- Topics/Council of Europe and EU/EU accession's negotiations

(Se alternativt: Press release - 545(2010) European Commission and Council of Europe kick off joint talks on EU's accession to the Convention on Human Rights)

Sida besökt 15/3 2013, ingen information om senaste uppdatering

(<http://hub.coe.int/en/web/coe-portal/what-we-do/human-rights/eu-accession-to-the-convention?dynLink=true&layoutId=22&dlgroupId=10226&fromArticleId=>)

Europadomstolens officiella webbplats

<http://www.echr.coe.int>

- Europadomstolen för mänskliga rättigheter: *50 frågor om domstolen*
Sida besökt: 16/2 2013, senast uppdaterad juli 2012
(http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/5A86C4E5-5C5A-4C70-9ED8-CB26A249868D/0/50Questions_SWE.pdf)
- Europadomstolen, *Key case law issues: Compatability Ratione Materiae, Article 6 (Notion of 'criminal charge')*
Sida besökt 17/2 2013, senast uppdaterad 31/12 2006
(http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/B4F32DE3-8D21-403C-87D6-22A2F0FC34B3/0/COURT_n1946214_v2_Key_caselaw_issues__Article_6__Notion_of__criminal__charge2.pdf)

EU-upplysningen (Sveriges Riksdag)

<http://www.eu-upplysningen.se>

- Om EU/EU:s institutioner/EU-domstolen,
Sida besökt 19/11 2012, senast uppdaterad 8/10 2012
(<http://www.eu-upplysningen.se/Om-EU/EUs-institutioner/EU-domstolen/>)

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter

<http://www.manskligarattigheter.se>

- Start/Vem gör vad/Europarådet
Sida besökt 19/11 2012, ingen information om senaste uppdatering
(<http://www.manskligarattigheter.se/sv/vem-gor-vad/europaradet/europakonventionen-och-europadomstolen>)

RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

EU-DOMSTOLEN

Rättsfallen finns tillgängliga på EU-domstolens hemsida för rättspraxis (InfoCuria). I fotnoterna har, förutom information om parter och datum, hänvisning gjorts till EUD för att klargöra att rättsfallen härrör ur EU-domstolens rättspraxis. Efter rättsfallen från EU-domstolen följer ett antal förslag till avgöranden från generaladvokaten.

Aalborg Portland m.fl. mot kommissionen

Förenade målen C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P och C-219/00 P, Aalborg Portland A/S, Irish Cement Ltd, Ciment francais SA, Italcementi – Faabbriche Riunite Cemento SpA, Buzzi Unicem SpA och Cementir – Cementerie del Tirreno Sp Amt Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 7 januari 2004.

AC Treuhand mot kommissionen

Mål T-99/04, AC Treuhand AG mot Europeiska kommissionen, Förstainstansrättens dom den 8 juli 2008.

AEG mot kommissionen

Mål C-107/82, Allegemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG-Telefunken mot Europeiska gemenskapernas kommission, Domstolens dom den 25 oktober 1983.

Archer Daniels mot kommissionen

Mål C-511/06 OP, Archer Daniels Midland Co. mot Europeiska gemenskapernas kommission, Domstolens dom den 9 juli 2009.

Automec mot kommissionen

Mål T-24/90, Automec Srl mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 18 september 1992.

<i>Bosphorus mot Minister for Transport m.fl.</i>	Mål C-84/95, Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS mot Minister for Transport, Energy and Communications m.fl., Domstolens dom den 30 juli 1996.
<i>Caffaro mot kommissionen</i>	Mål T-192/06, Caffaro Srl mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
<i>Chalkor mot kommissionen</i>	Mål C-386/10 P, Chalkor AE Epexergasias Metallon mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 8 december 2011.
<i>Chalkor AE mot kommissionen</i>	Mål T-21/05, Chalkor AE Epexergasias Metallon mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 19 maj 2010.
<i>Cimenteries m.fl. mot kommissionen</i>	Förenade målen T-25/95, T-26/95, T-30/95, T-31/95, T-32/95, T-34/95, T-35/95, T-36/95, T-37/95, T-38/95, T-39/95, T-42/95, T-43/95, T-44/95, T-45/95, T-46/95, T-48/95, T-50/95, T-51/95, T-52/95, T-53/95, T-54/95, T-55/95, T-56/95, T-57/95, T-58/95, T-59/95, T-60/95, T-61/95, T-62/95, T-63/95, T-64/95, T-65/95, T-68/95, T-69/95, T-70/95, T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 och T-104/95, Cimenteries CBR SA m.fl. mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 15 mars 2000.
<i>Edison mot kommissionen</i>	Mål T-196/06, Edison SpA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
<i>FMC mot kommissionen</i>	Mål T-197/06, FMC Corp mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.

- FMC Foret mot kommissionen* Mål T-191/06, FMC Foret SA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
- Hercules mot kommissionen* Mål T-7/89, SA Hercules Chemicals NV mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 17 december 1991.
- Hercules Chemicals mot kommissionen* Mål C-51/92 P, Hercules Chemicals NV mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 8 juli 1999.
- Hoffmann-La Roche mot kommissionen* Mål C-85/76, Hoffmann-La Roche & Co. AG mot Europeiska gemenskapernas kommission, domstolens dom den 13 februari 1979.
- ICI mot kommissionen* Mål T-36/91, Imperial Chemical Industries plc mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 29 juni 1995.
- KME mot kommissionen* Mål C-272/09 P, KME Germany AG; KME France SAS; KME Italy SpA mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 8 december 2011.
- KME 2 mot kommissionen* Mål C-389/10 P, KME Germany AG; KME France SAS; KME Italy SpA mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 8 december 2011.
- La Cinq mot kommissionen* Mål T-44/90, La Cinq SA mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 24 januari 1992.

<i>L'air Liquide mot kommissionen</i>	Mål T-185/06, L'air Liquide SA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
<i>Landewyck m.fl. mot kommissionen</i>	Förenade målen C-209-215/78 R och C-218/78 R, Heintz van Landewyck SARL m.fl. mot Europeiska gemenskapernas kommission, Domstolens dom den 29 oktober 1980.
<i>Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen (PVC II)</i>	Förenade målen C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C 247/99P, C-250/99 P, C-252/99 P, C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij NV (LVM) m.fl. mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 15 oktober 2002.
<i>Mannesmannröhren-Werke mot kommissionen</i>	Mål T-112/98, Mannesmannröhren-Werke AG mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 20 februari 2001.
<i>Microsoft mot kommissionen</i>	Mål T-201/04, Microsoft Corp. mot Europeiska kommissionen, Förstainstansrättens dom den 17 september 2007.
<i>Orkem mot kommissionen</i>	Mål C-374/87, Orkem mot Europeiska gemenskapernas kommission, Domstolens dom den 18 oktober 1989.
<i>Rutili mot Ministre de l'intérieur</i>	Mål C-36/75, Roland Rutili mot Ministre de l'intérieur (inrikesministern), Domstolens dom den 28 oktober 1975.
<i>Schneider Electric mot kommissionen</i>	Mål T-310/01, Schneider Electric SA mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 22 oktober 2002.

<i>SEP mot kommissionen</i>	Mål T-39/90, NV Samenwerkende Elektriciteits-Produktiebedrijven mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 12 december 1991.
<i>SNIA mot kommissionen</i>	Mål T-194/06, SNIA SpA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
<i>Solvay mot kommissionen</i>	Mål T-30/91, Solvay SA mot Europeiska gemenskapernas kommission, Förstainstansrättens dom den 29 juni 1995.
<i>Solvay SA mot kommissionen</i>	Mål T-186/06, Solvay SA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.
<i>Solvay Solexis mot kommissionen</i>	Mål T-195/06, Solvay Solexis SpA mot Europeiska kommissionen, Tribunalens dom den 16 juni 2011.

Förslag till avgöranden

Förslag till avgörande av generaladvokat Eleanor Sharpston, föredraget den 10 februari 2011, avseende mål C-272/09 P, KME Germany AG, KME France SAS och KME Italy SpA mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 8 december 2011.

Förslag till avgörande av generaladvokat Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer, föredraget den 17 oktober 2002, avseende mål C-338/00 P, Volkswagen AG mot Europeiska kommissionen, Domstolens dom den 18 september 2003.

Förslag till avgörande av generaladvokat Giuseppe Tesauro, föredraget den 6 februari 1997, avseende de förenade målen C-68/94 och C-30/95, Franska republiken och Société commerciale des potasses et de l'azote (SCPA) och Entreprise minière et chimique (EMC) mot Europeiska kommissionen, domstolens dom den 31 mars 1998.

Förslag till avgörande av generaladvokat Jacobs, föredraget den 15 december 1993, avseende mål C-36/92 P, Samenwerkende Elektriciteits-Productiebedrijven (SEP) NV mot Europeiska gemenskapernas kommission, Domstolens dom den 12 december 1991.

EUROPADOMSTOLEN

Fallen finns tillgängliga på Europadomstolens hemsida för rättspraxis (HUDOC). I fotnoterna har, förutom information om parter och datum, en hänvisning till ECHR gjorts för att klargöra att rättsfallen härrör ur Europadomstolens rättspraxis.

<i>Adolf v. Austria</i>	Case of Adolf v. Austria, Application no. 8269/78, Judgement of 26 mars 1976.
<i>Airey v. Ireland</i>	Case of Airey v. Ireland, Application no. 6289/73, Judgement of 09 October 1979.
<i>Albert and Le Compte v. Belgium</i>	Case of Albert and Le Compte v. Belgium, Application no. 7299/75; 7476/76, Judgement of 10 February 1983.
<i>Allan Jacobsson v. Sweden</i>	Case of Allan Jacobsson v. Sweden (No. 1), Application no. 10842/84, Judgement of 25 October 1989.
<i>Artico v. Italy</i>	Case of Artico v. Italy, Application no. 6694/74, Judgement of 13 May 1980.
<i>Bosphorus Airways v. Ireland</i>	Case of Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland, Application no. 45036/98, Judgement of 30 June 2005.
<i>Campbell and Fell v. UK</i>	Case of Campbell and Fell v. The United Kingdom, Application no. 7819/77; 7878/77, Judgement of 28 June 1984.

<i>Chevrol v. France</i>	Case of Chevrol v. France, Application no. 49636/99, Judgement of 13 February 2003.
<i>Cooper v. UK</i>	Case of Cooper v. The United Kingdom, Application no. 48843/99, Judgement of 16 December 2003.
<i>De Cubber v. Belgium</i>	Case of De Cubber v. Belgium, Application no. 9186/80, Judgement of 26 October 1984.
<i>Delcourt v. Belgium</i>	Case of Delcourt v. Belgium, Application no. 2689/65, Judgement of 17 January 1970.
<i>Engel and others v. Netherlands</i>	Case of Engel and others v. The Netherlands, Application nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5234/72; 5370/72, Judgement of 8 June 1976.
<i>Ezeh and Connors v. UK</i>	Case of Ezeh and Connors v. The United Kingdom, Application nos. 39665/98 and 40086/98, Judgement of 9 October 2003.
<i>Funke v. France</i>	Case of Funke v. France, Application no. 10828/84, Judgement of 25 February 1993.
<i>Golder v. UK</i>	Case of Golder v. The United Kingdom, Application no. 4451/70, Judgement of 21 February 1975.
<i>García Ruiz v. Spain</i>	Case of García Ruiz v. Spain, Application no. 30544/96, Judgement of 21 January 1999.
<i>Handyside v. UK</i>	Case of Handyside v. The United Kingdom, Application no. 5493/72, Judgement of 07 December 1976.

<i>Jalloh v. Germany</i>	Case of Jalloh v. Germany, Application no. 54810/00, Judgement of 11 July 2006.
<i>Jussila v. Finland</i>	Case of Jussila v. Finland, Application no. 73053/01, Judgement of 23 November 2006.
<i>Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium</i>	Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium, Application no. 6878/75; 7238/75, Judgement of 23 June 1981.
<i>Lutz v. Germany</i>	Case of Lutz v. Germany, Application no. 9912/82, Judgement of 25 August 1987.
<i>Matthews v. UK</i>	Case of Matthews v. The United Kingdom, Application no. 24833/94, Judgement of 18 February 1999.
<i>Menarini c. Italie</i>	Affaire A. Menarini Diagnostics S.R.L c. Italie, Requête n. 43509/08, Arrêt du 27 septembre 2011 (endast fransk version tillgänglig på HUDOC).
<i>M.S. v. Sweden</i>	Case of M.S. v. Sweden, Application no. 20837/92, Judgement of 27 August 1997.
<i>Murray v. UK</i>	Case of John Murray v. The United Kingdom, Application no. 18731/91, Judgement of 8 February 1996.
<i>Niemietz v. Germany</i>	Case of Niemietz v. Germany, Application no. 13710/88, Judgement of 16 December 1992.
<i>Prince Hans-Adam v. Germany</i>	Case of Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, Application no. 42527/98, Judgement of 12 July 2001.

<i>Riepan v. Austria</i>	Case of Riepan v. Austria, Application no. 35115/97, Judgement of 14 November 2000.
<i>Ringeisen v. Austria</i>	Case of Ringeisen v. Austria, Application no. 2614/65, Judgement of 16 July 1971.
<i>Saunders v. UK</i>	Case of Saunders v. The United Kingdom, Application no. 19187/91, Judgement of 17 December 1996.
<i>Silvester's c. Belgique</i>	Affaire Silvester's Horeca Service c. Belgique, Requête n. 47650/99, Arrêt du 4 mars 2004 (endast fransk version tillgänglig på HUDOC).
<i>Soering v. UK</i>	Case of Soering v. The United Kingdom, Application no. 14038/88, Judgement of 07 July 1989.
<i>Tyrer v. UK</i>	Case of Tyrer v. The United Kingdom, Application no. 5856/72, Judgement of 25 April 1978.
<i>Van de Hurk v. Netherlands</i>	Case of Van de Hurk v. The Netherlands, Application no. 16034/90, Judgement of 19 April 1994.
<i>Öztürk v. Germany</i>	Case of Öztürk v. Germany, Application no. 8544/79, Judgement of 21 February 1984.

Europarådets kommission för de mänskliga rättigheterna

<i>Zand v. Austria</i>	Case of Leo Zand v. Austria, Application no. 7360/76, Report of the Commission adopted on 12 October 1978. Resolution (of the Committee of Ministers adopted in application of article 32 of the
------------------------	--

European Convention on Human Rights) DH (79) 6
of 12/06/1979.